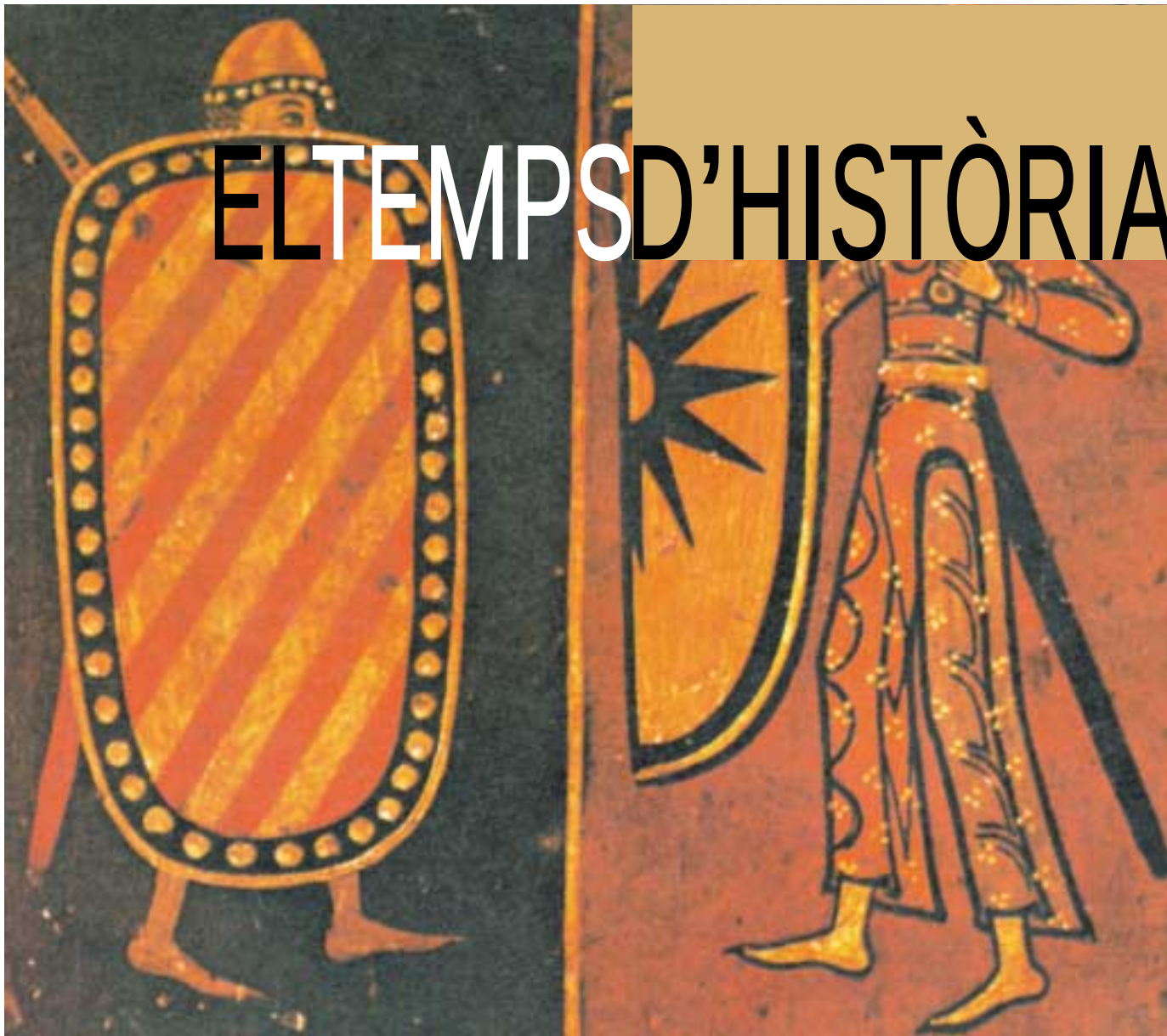

EL TEMPS D'HISTÒRIA

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

ELS CÀTARS OCCITÀNIA

Occitània va viure de ben a prop, durant els segles XII, XIII i primeries del XIV, l'expansió dels càtars. Un cúmul de setges i heretgies que van tenir un contrapunt amable gràcies als trobadors i a les seves creacions líriques.

45	EDITORIAL
46	OPINIÓ
48	CONNEXIONS
49	COMBINATÒRIA
50	L'ENTREVISTA
53	FER I DESFER
54	DOSSIER
66	RODA EL MÓN
69	LLIBRES
70	L'APARADOR
71	CERCLES D'ART
72	AGENDA
73	ESBÓS

CAIXA CATALUNYA

© EDICIONS DEL PAÍS VALENCIÀ, SA

DIRECCIÓ
AGUSTÍ ALCOBERRO, FERRAN GARCIA-OLIVER, ANTONI MARIMON

COORDINACIÓ
MIQUEL PAYERAS

Com recordava el mateix president George W. Bush en el seu discurs davant el Congrés el passat 21 de setembre, després de l'atac a les Torres Bessones i al Pentàgon, feia 136 anys que els Estats Units lliuraven les seues guerres a l'estranger. Només això justificaria que poguérem parlar d'Imperi, o en afortunada expressió de Raimong Aron, de República Imperial, quan ens referim a la política exterior dels Estats Units d'Amèrica del Nord.

I, tanmateix, l'origen dels Estats Units va ser una guerra d'alliberament nacional contra l'Imperi Britànic. Aquest conflicte també va ser una de les revolucions polítiques més importants de la història. Els patriotes nord-americans recolliren i sovint posaren en pràctica per primera vegada moltes de les idees propugnades per la Il·lustració francesa i pels pensadors britànics més progressistes. Una dècada abans de la Revolució Francesa, les noves constitucions adoptades per les colònies en plena revolta independentista recolliren els principis dels drets de l'home, del contracte social, de la sobirania popular i de la separació dels poders legislatiu i executiu. A més, en els seus inicis el nou estat s'organitzà com una confederació.

L'emancipació no resolgué el problema de l'esclavatge ni la discriminació de la població índia. Precisament, el reconeixement de la independència implicà la supressió de l'anomenat Territori Indi, fet que encetava la fulgurant expansió dels Estats Units cap a l'oest. Durant el segle XIX, es produí una formidable expansió continental que tingué com a fites les compres de Louisiana (1803), Florida (1819), Gadsen (1853) i Alaska (1867) així com les annexions dels territoris de Texas (1845), Oregon (1846) i Califòrnia i Nou Mèxic (1848). Com és sabut, aquesta marxa cap a l'oest marcà el caràcter del EUA i implicà el genocidi dels centenars de pobles indis que habitaven aquells territoris. Així i tot, s'acostuma a indicar que l'imperialisme nord-americà

La República Imperial dels Estats Units

començà el 1898, quan derrotà una vella potència colonial, Espanya, i passà a ocupar Cuba, Puerto Rico, les Filipines i Guam. Així, controlà bona part del Pacífic i el Carib. La "diplomàcia de la canonera" va convertir Amèrica Central en el "pati de darrere" dels EUA. Només era qüestió de temps controlar tot Amèrica.

La Primera Guerra Mundial permeté als EUA esdevenir una potència planetària. Tanmateix, els ideals aïllacionistes frustraren momentàniament aquesta oportunitat. Va ser la Segona Guerra Mundial la que sancionà l'expansió. L'ascens i l'agressivitat dels feixismes va fer inevitable la intervenció. Si bé els EUA foren l'arsenal de les democràcies, també cercaren aliats d'allò més estranys, des de la corrupta Xina de Chiang Kai Shek, al filofeixista almirall francès Darlan, sense oblidar el genocida Stalin. A més, com li agrada recordar a l'escriptor Gore Vidal, diversos indicis apunten que alguns sectors de l'administració nord-americana empenyeren el Japó a la guerra. El EUA foren la potència que aconseguí més guanys amb la guerra a costa de menys sacrificis. Espanta comparar els 290.000 morts nord-ameircans amb els més de vint milions de l'URSS. A la fi d'aquesta guerra, el 1945, els Estats Units eren, de molt, la potència més poderosa del món. Amb aliances pragmàtiques (Franco, Somoza, Pinochet...) la Guerra Freda confirmà el pragmatisme en l'expansió, i s'ha de recordar que, paradoxalment, els EUA no foren capaços d'"alliberar" cap país del bloc de l'Est ni tan sols quan la seua població s'aixecava contra l'ocupant soviètic.

L'actual crisi mundial ens ha fet confirmar algunes de les constants de la política exterior nord-americana. No ha tingut problemes per tractar amb dictadures militars com la del Pakistan, règims dubtosament democràtics com els de l'Àsia Central exsoviètica, o antigues milícies fonamentalistes com l'Aliança del Nord, d'Afganistan. La solidaritat anglosaxona ha funcionat com sempre durant el segle XX i l'actual. No és gratuïta l'afirmació de Bush: "els Estats Units no tenen un amic més vertader que Gran Bretanya." D'altra banda, com sempre feia durant les crisis de la Guerra Freda, els EUA han actuat pel seu compte i, només a posteriori, han cercat aliats. Ha estat especialment patètica l'actitud d'alguns dirigents europeus com Berlusconi i Aznar. Ni OTAN ni ONU. Han estat els EUA i els seus fidels aliats britànics els qui han intervingut a l'Afganistan.

Resulta evident que la present crisi marca una fita. Ara bé, les continuïtats són moltes i res no fa pensar que les formes d'actuar del Govern nord-americà contra l'infame règim dels talibans, i la victòria que contra aquest s'ha aconseguit, puguin fer incrementar la seua popularitat entre amplis sector de l'opinió pública del Vell Món.

Fa temps que he perdut el fil de les reformes en els programes educatius que les diferents autoritats implicades duen a terme de manera periòdica. No sabria dir com han quedat els estudis de llatí; si encara n'hi ha als cursos de secundària o batxillerat o si ja han desaparegut per complet, bandejats del currículum per deixar pas a d'altres matèries, potser més "actuals" i "pràctiques", però també més caduques. Afortunadament, jo vaig preferir el ping-pong a les classes voluntàries d'informàtica que oferien a l'institut i que m'hagueren ensenyat els rudiments de llenguatges de computador que, amb tota seguretat, avui tenen molts menys usuaris que el llatí.

El cas és que per a aquells que sí que estudiàrem llatí hi havia algunes frases repetides de curs en curs, de manual en manual, que acabaven per introduir-se en la memòria dels estudiants amb tota la força de la història. L'inici de la *Guerra de les Gàlies* de Cèsar o de les *Catiliniàries* de Ciceró són potser els fragments més coneguts d'aquesta Antologia Estudiantil de la Llengua Llatina, que fèiem irrompre enmig de converses quotidianes per tal de donar-les una certa transcendència, sense parar gaire atenció al context o al significat real de la llatina. Però hi ha un altra frase –n'hi havia– que els professors destacaven i sobre la qual elucubraven durant sessions interminables. Es tracta de la coneguda "fibula de Preneste". Aquesta fibula és una petita joia datada en el segle VII aC que servia per a tancar el mantell que portaven els romans com a vestimenta habitual. De peces com aquesta els arqueòlegs n'han trobades moltes, però la que es va descobrir a la vila italiana de Preneste

Manius el falsificat

Jordi Sebastià

"Si el punt inicial, la primera frase en llatí, és fals, què passa amb la resta, l'evolució que vaig haver d'estudiar i repetir en els exàmens? No vull saber-ho. No sé tampoc quina intenció dugué el falsificador a crear la fibula, però m'imagino la felicitat veient l'èxit de la seua maquinació..."

porta una inscripció, que és –era– considerada la frase més antiga en llatí mai descoberta: "MANIOS MED FHEFHAKED NUMASIOI", que en llatí clàssic s'escriu "Manius me fecit Numerio"; o siga: "Manius em va fer per a Numeri."

Al lector no versat en història de la llengua llatina li resultaria increïble la quantitat de conclusions sobre l'estat del llatí arcaic que es poden treure d'aquesta frase i la quantitat de conclusions per a l'evolució de la llengua de Roma a què permet arribar. Un professor amb ganes –que de tant en tant n'hi havia– podia passar-se hores i hores especulant a partir del modest regal que Manius li va fer a Numeri, traçant símbols i escrivint paraules imaginàries sobre la pissarra en un exercici que de vegades semblava molt més màgic que no filològic.

No fa gaire temps, endut per la nostàlgia dels meus moments d'estudiant, vaig fullejar en una llibreria un manual de llatí imprès en l'any 1991 i m'hi vaig abocar a la recerca de les arxiconegudes frases, les úniques que a hores d'ara podria traduir. No ho hauria d'haver fet, perquè ja se sap que l'enyorança del passat és una feblesa terrible que només ens pot causar disgustos.

Al costat de la famosa frase de Manius hi figurava una advertència ben clara: "Sembla que aquesta inscripció és una falsificació realitzada per la persona que va dir que havia trobat la fibula de Preneste." No cal dir que el colp va ser molt dur. Tot el brillant exercici intel·lectual dels meus professors, les seues magnífiques conclusions, la seua aclaparadora lògica evolutiva, quedaven ensorrats i reduïts al ridícul. Havien estat objectes d'una estafa completa, sense pal·liatius, i me n'havien fet víctima. Una estafa elegant, això sí, erudita i molt ben preparada; capaç d'enganyar milers de filòlegs durant anys i anys. Capaç també de generar debats i discussions il·lustrades, i no sols filològiques: Qui era Manius? Per què va fer aquella fibula per a Numeri? Quina classe de relació hi havia entre els dos? Preguntes clau durant molt de temps en departaments i acadèmies, que ara ja no tenen sentit.

Si el punt inicial, la primera frase en llatí, és fals, què passa amb la resta, l'evolució que vaig d'haver d'estudiar i repetir en els exàmens? No ho sé, no vull saber-ho. No sé tampoc quina intenció dugué el falsificador a crear la fibula i posar-la a l'abast d'un innocent filòleg, però m'imagino la felicitat absoluta en veure l'èxit de la seua maquinació. I l'envege.

Un dels reptes més importants per a l'historiador econòmic és explicar, amb seqüència intel·ligible, com s'ha generat la riquesa d'un país. Lliçons del passat per entendre amb major correcció els processos actuals: un plantejament estratègic rellevant d'una disciplina que ha estat identificada, per la major part dels economistes, com un gran laboratori en què donar validesa a les teories econòmiques. El Premi Nobel Robert Solow ja alertà quant a aquest argument fal·laç: la història econòmica, ens diu, ofereix moltes més eines a l'economista que la simple contrastació de teories. L'experiència serveix de molt, i aquesta detinguda observació és l'element que determina actuacions que, de vegades, sorprenen molts analistes de l'economia i menys els historiadors econòmics.

Sovint, les anàlisis sobre les causes del creixement es fan a partir de models convencionals, de manuals a l'ús. La major capacitat i competitivitat d'una economia s'han enteses com a fruit d'una millor dotació de factors en relació amb d'altres societats; per la localització, interna o molt propera, de primeres matèries; per l'existència de marcs institucionals estables; per la forta presència exterior; i, en fi, per l'actitud de la classe empresarial. Aquesta nòmina es podria escrutar fins a la minuciositat, tot establint discussions precises en els diferents àmbits detallats. Però, i per tornar a les Balears, tots aquests promotors del creixement no semblen haver servit per explicar, de forma con-

Història econòmica i model econòmic balear

Carles Manera

vincent, l'esclat del turisme de masses. Al contrari, l'exposició que s'ha ofert és desoladora: unes illes buides d'iniciatives i de teixits productius dinàmics, endarrerides i pobres, il·luminen, entorn de les acaballes dels anys 1950, un procés de creixement de nova planta a partir d'experiències isolades que signifiquen una ruptura radical amb el passat. Aquest es qualifica, sense gaire distincions, com de penúria i de calamitats seculares, amb una estructura socioeconòmica immòbil i aïllada, insensible a cap mena de canvi per petit que fos. Endemés, es palesa un vèrtex social clau: els corrents migratoris dels balears vers l'exterior. Però no resulta fàcil comprendre que tot aquest procés s'hagi pogut gairebé improvisar en relativament poc temps: 1959-1973. Uns marges força reduïts per copsar en la seva totalitat aquesta entremaliada evolució. L'economia, com la història, són disciplines complicades, perquè afecten el comportament de les persones, observades en radis temporals molt amples. Amb explicacions mecàniques i tòpiques no encertam a conèixer els gèrmens del creixement econòmic que s'obre amb la irrupció turística.

Des de fa gairebé tres lustres, la història econòmica insular intenta esbrinar l'èxit econòmic balear: causes que l'indueixen, motivacions que impulsaren els empresaris i els treballadors a canviar d'oficis i de pràctiques quotidianes per a inserir-se en nous reptes i experiències. Un canvi cultural, doncs, de gran profunditat. La hipòtesi dels historiadors econòmics era que, atenent altres casos coneguts de la història econòmica europea i a partir de la pròpia investigació en curs, el creixement de l'economia balear no podia ser només fruit de l'espontaneïtat, tot i que l'atzar, el particularisme empresarial i el context ajudaven a identificar explicacions més o menys plausibles. Les recerques dels darrers deu anys han resultat reveladores per tal d'entendre millor el tema. Les dades assenyalen que els processos previs, que suposaren canvis decisius a l'orientació de l'economia, poden ser considerats responsables de les capacitacions, de les destresses, dels aprenentatges i de les adaptacions dels agents socials i econòmics illencs. Elements intangibles que es concreten en l'estructura de l'economia: augment de la producció agrària, de la producció industrial i manufacturera i increment de les exportacions en un escenari de baixos salaris i preus estables.

A casa nostra començaren aleshores a aplicar-se pràctiques semblants a les observades en altres contrades de la perifèria europea, caracteritzades per un dinamisme comercial i econòmic. Una relectura del nostre procés històric hauria d'arraconar per sempre més la llosa de complexos i d'ignoràncies, sovint autoimposades, que han caracteritzat les seves interpretacions més divulgades, amb orígens espuris en la literatura decimonònica i que han resultat políticament útils per a encunyar la figura del mallorquí preventiu, conservador però entreguista, enfront del menorquí més abocat als canvis, però força endògen. En el cas insular, el factor humà és el protagonista central, la cultura del mercat assimilada es barreja amb el sentit innovador de l'empresari pioner i la permanència de pràctiques que fan servir, de manera preferent, l'ingredient més abundant i barat a Balears: la força de treball, on el paper de les dones i dels infants esdevé decisiu. Tot plegat és, probablement, l'estació d'arribada de bona part dels capitals industrial i agrari i la càrrega tàcita del ferrocarril de sortida de l'empresari turístic.

Fa prou temps que els Estats Units ataquen l'Afganistan i encara no se sap ben bé com se'n sortiran. Han llançat multitud de bombardeigs, han donat suport a l'Aliança del Nord i, a hores d'ara, aquesta força ha conquerit bona part del país. Serà això la fi del terrorisme islàmic?

Primer, s'assenyalaren objectius militars. Després, ja no hi hagué cap distinció semàntica sobre l'objectiu. Tant hi feia militar com civil. Quan un dia la premsa apuntà que els pilots tenien barra lliure, a l'hora de decidir on llançar les bombes, poca gent s'escandalitzà. Però, a més, per si algú encara es pensava que hi havia objectius militars clars, els talibans s'encarregaren d'escudar entre la gent tot allò que pogués ser digne de destrucció per als ianquis. Al principi, els mitjans de comunicació assenyalaven la possibilitat que, amb un increment en l'escalada bèl·lica, es repetiria la situació de Vietnam, on, a poc a poc, els americans es van ficar en una guerra que durà uns anys i van acabar sortint-ne per cames. Es repetirà la història de Vietnam o de Corea?

Liddell Hart, un britànic estudiós de la història militar i, avui, un clàssic en aquesta matèria, en el seu llibre *Estratègia: l'aproximació indirecta*, ens assegura, crec que encertadament, que l'estratègia militar d'un país és una part de la seva estratègia política. I si estam d'acord amb aquesta asseveració, el primer que ens hauríem de demanar és: Quina és l'estratègia política dels EUA? Pel que observem de moment: respondre, usant

Com es pot vèncer una idea?

Valentí Valenciano

“La guerra és un mitjà per arribar a una solució de força, únicament, quan el debat no condueix enlloc, no té sentit ser inflexible i pretendre aniquilar l'adversari. Sobretot quan aquest només defensa una idea. Perquè una de les coses que ens ensenya la història és que amb la força es pot vèncer la força, però difícilment es pot vèncer una idea”

la força, a l'atemptat de les Torres Bessones. Pretenen capturar Bin Laden i aniquilar el seu grup anomenat La Base, de la mateixa manera que aquests destrüïren els edificis, i així amb tots els que els donin suport.

En teoria, se suposa que qualsevol guerra és negativa. Matar homes i destruir un país sense una necessitat extremament fonamentada no té cap sentit ni un. Per això, se suposa que, quan un estat inicia una guerra, ho fa perquè aquesta és ineludible. Un país, abans d'agredir-ne un altre, hauria d'estar obligat a esgotar tots els canals possibles d'entesa, per aconseguir arribar a un acord satisfactori, ja que, per molt que alguns ho alabin, la guerra és contrària a la raó. La guerra és un mitjà per arribar a una solució de força, únicament, quan el debat no condueix enlloc.

Tenen la sensació els ciutadans occidentals que ha estat així? No oferiren els talibans, d'un bell principi, lliurar Bin Laden a un país neutral? Han fet l'impossible els Estats Units, abans d'agredir l'Afganistan, per resoldre el conflicte pacíficament?

Però, continuem amb Liddell Hart: la guerra no és un objectiu polític en si mateix, és una eina per aconseguir la pau. Llavors, l'estratègia política de qualsevol estat està obligada a planificar més enllà del conflicte. L'estratègia política d'un país ha de regular la força que utilitzi en la guerra, per evitar mals que facin impossible un futur més tranquil i durador. Perquè, segons com s'actui en la guerra, i malgrat que aquesta acabi amb una victòria militar, això, no és cap garantia, suficient, per assegurar la pau.

Quins efectes tendran en el futur les cruels execucions, com les de Mazar-e-Xarif, per exemple? Quin tipus de pau cerca Estats Units? Ens trobem davant la repetició de la jugada que intentà Rússia fa uns anys i que acabà conduint al poder els talibans?

Arribar a una pau duradora significarà rebre el consentiment dels països del món islàmic, que, no ho oblidem, representen una part gens menyspreable de la població d'aquest planeta. I en un món de cada vegada més global, més interrelacionat, en el qual, gairebé podem dir que, per sort o per desgràcia, tots depenem de tots, no té molt de sentit ser inflexible i pretendre aniquilar l'adversari. Sobretot, quan aquest només defensa una idea. Perquè, una de les coses que, també, ens ensenya la història és que amb la força es pot vèncer la força, però difícilment es pot vèncer una idea.

EL TEMPS

Al petit poble de l'Estagell, al Rosselló, va néixer el 1786 un dels grans científics catalans de la història: Francesc Aragó. El seu nom sovint és oblidat al nostre país, ja que la partició fronterera va fer que la seva carrera es desenvolupés a París. El seu origen català, però, va arribar a salvar-li la vida. Immers en les mesures del meridià terrestre, que servirien per a determinar el valor del metre, es va moure pel Principat i per les Illes a primers del segle XIX, en plena Guerra del Francès. Sortosament, a Mallorca, en una situació conflictiva, tot parlant català va poder passar com un nadiu més i escapar-se d'una mort més que probable.

La carrera d'Aragó havia estat fulgurant: als 17 anys ja va entrar a la prestigiosa Escola Politècnica de París. Sis anys més tard n'era nomenat professor i també esdevenia astrònom adjunt a l'Observatori de París. Però a més d'això, Aragó s'havia amarat dels ideals democràtics i progressistes i això marcaria també la seva carrera.

Curiosament, els seus primers treballs de recerca els havia fet amb el físic, químic, matemàtic i astrònom Jean-Baptiste Biot, amb qui també va viatjar durant les mesures del meridià terrestre. Biot, però, era conserva-

Francesc Aragó, científic i liberal

Xavier Duran

“Francesc Aragó és un dels grans científics catalans de la història. El seu nom sovint és oblidat al nostre país, ja que la partició de la frontera va fer que la seva carrera es desenvolupés a París. Però el seu origen català va arribar a salvar-li la vida...”

dor i elitista. L'obertura de la ciència al públic els va enfrontar. Així, Biot, junt amb Laplace i Cuvier, era partidari que les sessions de l'Académie de Sciences se seguissin realitzant a porta tancada i, a tot estirar, es proporcionés als periodistes informes sobre les reunions. Com es podia admetre, pensava, que els periodistes revelessin aquests secrets o que sotmetessin científics de prestigi al seu escrutini?

Aragó tenia idees ben diferents i se'n va sortir, fins al punt que algú va escriure, uns anys després, que amb ell neix la divulgació científica —cosa que no deixa de ser una mica exagerat. Va impartir conferències públiques i va promoure que la premsa pogués informar sobre els treballs que feien els investigadors. Ell creia en una ciència al servei dels ciutadans, i per això era imprescindible també difondre-la.

Aragó va reeixir fins al punt que el 1830 va guanyar de carrer l'elecció a secretari perpetu de l'Académie. En una època políticament inestable, des del seu càrrec va criticar el règim dels Borbons. El mateix any va caure el règim i Aragó va poder desenvolupar amb més eficàcia les seves funcions. I no només com a científic, sinó també com a diputat. Va voler facilitar que el progrés tecnològic afavorís el desenvolupament industrial i es va preocupar pels problemes socials, polítics i educatius produïts per aquest progrés.

Després de la revolució de febrer de 1848, Aragó va ser nomenat ministre de la Guerra i de Colònies. Va suprimir els càstigs corporals a la Marina i va abolir l'esclavitud a les colònies. Mentrestant, va continuar lluitant pel sufragi universal. Però el juny d'aquell mateix any una altra revolució va provocar enfrontaments populars amb el Govern que representava. Aragó hauria d'abandonar la política i moriria poc després, el 1853.

Més conegut com a filòleg i estudiós de la llengua catalana, Vicent Pitarch i Almela, membre de l'Institut d'Estudis Catalans (Secció Filològica) acaba de publicar una investigació –fruit d'una intensa recerca de base arxivística i bibliogràfica– sobre els usos i les actituds lingüístiques de l'església valenciana durant el Renaixement –a partir de la celebració del Concili de Trento– i el Barroc –fins al Decret de Nova Planta (1707-1714). La hipòtesi central de què parteix aquesta investigació és la del paper formidable que va tenir l'església catòlica en la castellanització de la societat valenciana. Una castellanització que es produïa a les escoles i, sobretot, gràcies als sermons públics. L'especta-

en mica, però amb perseverança indefallible, i hom acabava familiaritzant-s'hi.

Amb *Llengua i Església durant el Barroc valencià*, editat recentment per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, en col·laboració amb Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Vicent Pitarch hi ha tret el nas, una vegada més, per empenyar, si cal, els sectors més contraris a l'ús del català en la vida beata, i per esperonar aquells que n'han fet bandera.

—Quina era la transcendència del sermó al Barroc?

—La primera base que fixa Trento és que el sermó s'ha de fer *in lingua vulgari*. Els sermons són els *reals media* de l'època que analitzem. Tot i que

“L'Església és clau en la castellanització del País Valencià”

Conversa amb el filòleg

Vicent Pitarch i Almela

Una entrevista de Juli Capilla.

cularitat cercada, la retòrica teatralitzant, les facècies gesticulars, la capacitat ventríloca dels sermonadors –a la trona o a la plaça pública–, i la descarada i descarada voluntat apocalíptica de les plàtiques durant el Barroc van contribuir a enlluernar el “poble menut”. La llengua vehicular emprada, el castellà, no era, ni de lluny, la que es feia servir al carrer. Però això, en aquella època d'excentricitats desmesurades i d'esnobismes *avant la lettre*, no tenia gaire importància. El castellà, però, anava fent la viu-viu entre la gent, de mica

sí que hi ha premsa, aquesta no hi compta perquè la major part de la població és analfabeta. El sermó, però, arriba a tothom. Durant el Barroc, hi hagué dos vehicles de gran difusió comunicativa: el sermó i el teatre.

—Teatre i sermons en castellà, per a un públic que no en sabia un borrall.

—El fet d'entendre o no la llengua que feien servir els sermonadors i les companyies teatrals era accessori. Per què? Perquè l'estètica barroca primava l'espectacle per sobre del contingut. Un espectacle que, a més, solia te-

nir una durada mitjana de dues hores, o fins i tot més –n’hi ha que arribaven a durar quatre o cinc hores. En conseqüència, hi ha tota la parafernàlia del sermonador damunt la trona. L’Església disposa de l’instrument –el sermó– i d’un autèntic exèrcit de predicadors –una bona part dels quals eren forasters– procedents sobretot de Castella. D’altra banda, hi havia el senyor titular de la Corona de Castella, que també manava a la Corona d’Aragó, i ací encaixa l’ús d’una llengua estranya.

—Una llengua que havia adquirit un prestigi internacional. Això justifica que l’església valenciana parlara quasi exclusivament en castellà?

—El que hi compta és qui donava les regles de comportament social. I, a València, les donava el Palau del Real. L’aristocràcia valenciana, enlluernada pel que representa la cort de Madrid, decideix de castellanitzar-se i d’entrar en contacte, a través de polítiques matrimonials i per consorcis, amb els castellans. L’alternativa era de parlar com parlava l’aristocràcia castellana. Això passa a València i passa a Lisboa. No ens n’hem d’estranyar. Per a l’església valenciana era molt més fàcil fer servir el castellà que no el català. Cal tenir en compte que, com a conseqüència de la política deliberada de Felip II, la major part dels bisbes titulars de les mitres de la ciutat de València eren castellans. Les al-

tres diòcesis, com ara la d’Oriola i Sogorb, que són purs apèndixs de l’arquebisbat de València, obeeixen les ordres de l’arquebisbe.

—I el cas de la diòcesi de Tortosa?

—La diòcesi de Tortosa és un cas a banda. Els bisbes de Tortosa pertanyen a una administració política diferent. Això, a la praxi, es tradueix en una política lingüística absolutament exemplar pel que fa a l’ús del català. Les diòcesis de Catalunya fan una política distinta i la prova són els concilis i sínodes diocesans. En aquells concilis i sínodes, tot i que els bisbes castellans són majoria, sempre n’hi ha dos o tres de catalans, a més dels abats i els capítols, i la partida la guanyen els bisbes catalans. Això, al País Valencià, no passa.

—Quin va ser el paper de Joan de Ribera en la castellanització del País Valencià?

—Joan Ribera és l’arquebisbe clau perquè és el que més s’hi està –vora cinquanta anys– a la diòcesi de València; i perquè és l’arquebisbe que aplica les directrius de la reforma trentina. Perquè comparteix aquesta mentalitat reformista i perquè pertany a l’alta aristocràcia. El fet que instaurés a València aquesta percepció de la pastoral va tenir un reflex absolut en les altres diòcesis. Ara tots els bisbes són fills espirituals del Patriarca Ribera.

“Antolínez de Burgos fou un dels bisbes que més excel·lí en la reivindicació del català en els sermons. Els deu anys que regeix la seua diòcesi, a Tortosa, constitueixen un cas únic, perquè no hi va haver ningú que prediqués en castellà.”

PRATS I CAMPS

“És evident que l'església valenciana irradia castellanització. Ara, la irradia conscientment? Això ja no ho podem afirmar categòricament. Ara bé, tant si ho volien fer de manera explícita com si no, els resultats, al capdavant, són els mateixos. És palès que ho aconsegueixen.”

—El bisbe de Tortosa, Antolínez de Burgos, és, però, l'antítesi.

—Antolínez de Burgos fou un dels bisbes que més va excel·lir pel que fa a la reivindicació del sermó en català. Això contrasta amb l'episodi del consistori de Castelló. El 1636 quatre regidors d'aquest consistori demanen que el bisbe de Tortosa els permetta que se'ls predique en espanyol. No se'n van sortir, però. Els deu anys que Antolínez de Burgos regeix la seua diòcesi constitueixen un cas únic, perquè durant aquell període no hi hagué ningú que prediqués en castellà.

—No hi va haver cap cas curiós o excepcional de capellà valencià que fes servir en alguna ocasió el català?

—Jo pensava que havia arribat a trobar-ne un. En un llibre del dominicà Pedro Calvo, traduït del portuguès a l'espanyol pel també dominicà Vicent Gómez i publicat el 1621. En aquell llibre, hi ensopeguem amb, cite literalment, “*el padre maestro fray Ioseph Ramos, exemplar y penitente, muy recogido y dado a oración, gran predicador en lengua Valenciana...*”. Aquesta troballa hi afegia un nom

més als casos ja coneguts de Gaspar Blai Arbuixech, Antoni Bonaventura Guerau i Joan Baptista Ballester, que tenien tots tres uns sermons publicats en català. Però el pare Ramos va residir al convent de predicadors de Barcelona, fou provincial dels dominicans en dues ocasions i morí a la Seu d'Urgell. Els pocs filets que traués de sermons en català fets per valencians, doncs, s'expliquen perquè els seus autors residien a Catalunya. I això demostra, *a sensu contrario*, que al País Valencià el desert era absolut.

—No n'hi hagué cap, llavors, d'excepció, ni tan sols entre els capellans que predicaven a la ruralia?

—El cas del pare Esteve de Dénia és tot un símbol de sermonador en la llengua del poble. El pare Esteve entra dins la línia clàssica de la imatge vicentina de predicador incansable, rodamon a la recerca de belitres i inseparable de la llengua del carrer.

—Quina va ser la contribució dels jesuïtes a la castellanització del País Valencià?

—Els jesuïtes naixen expressament per a l'aplicació de Trento. Tenien una mentalitat absolutament autoritària i papista. Representaven la visió centralitzadora de l'Església. D'altra banda, són els grans protegits de la Corona. I són, també, els grans protegits de l'arquebisbe Ribera. Allà on van constitueixen un cas paradigmàtic de defensa a ultrança de la predicació en espanyol. Ells controlen dos aspectes centrals d'influència social: l'ensenyament i la predicació.

—Tots els sermons s'editaven en espanyol, doncs.

—En un noranta-nou per cent, en espanyol. Com més culte, més elegant, més oficiós, més espectacular, més de gala, més en espanyol.

—Com eren els sermons al Barroc?

—Eren predicacions macabres. Una de les primeres directrius d'aquestes missions era que s'havia de predicar sobre l'infern. Hi havia, per tant, una voluntat apocalíptica expressa. La segona consistia a fer el sermó davant d'una persona que acabava de morir. La finalitat era de fer més evident la imminència tènica i espantosa de la

mort. S'aconseguia, així, l'espectacularitat. Hi havia tota una retòrica teatral, amb crits, flagel·lacions... S'hi portaven també creus immenses, es barallaven públicament. Calia ensinistrar la gent en el temor de Déu. Tot plegat és una cosa emocionant.

—Fins a quin punt l'Església n'és responsable, de la castellanització del País Valencià?

—Seria molt agosarat afirmar que l'església valenciana n'és l'única entitat responsable. En primer lloc, perquè l'Església és una institució bastant heterogènia. L'església valenciana reproduceix els paràmetres comportamentals de l'aristocràcia local, perquè en formava part. És evident, però, que l'església valenciana irradia la castellanització. La irradia conscientment? Això ja no ho podem afirmar categòricament. Ara bé, tant si ho volien fer de manera explícita com si no, els resultats, al capdavant, són els mateixos. És palès que ho aconsegueixen. L'Església és, doncs, un dels factors claus, indiscutibles, determinants, importantíssims de la castellanització del País Valencià.

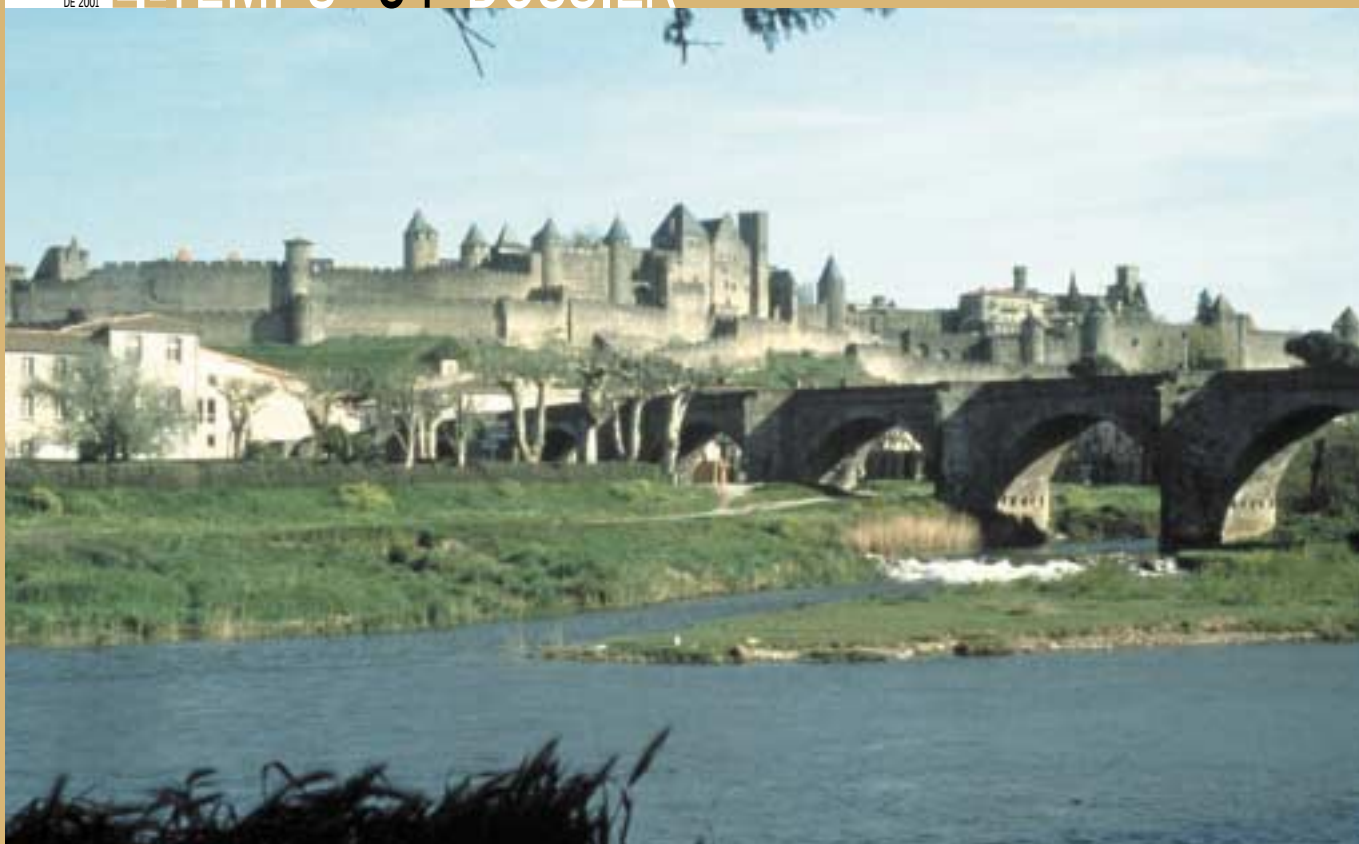
—Quina és l'actitud de l'església valenciana d'ara, pel que fa a l'ús del català?

—L'església valenciana actual no ha fet cap tipus de revisió. L'Església, ara, té una voluntat expressa de castellanitzar la societat valenciana. Ells diuen que la societat els demana això. És l'excusa de sempre. El mateix bisbe de la diòcesi de Sagorba-Castelló, el senyor Reig Pla, no només no fa res en català, sinó que, a més, totes les iniciatives que hi ha en favor de l'ús del català les talla explícitament. I ací sí que hi ha una política contrària a la llengua. El senyor Reig Pla coincideix plenament amb la política lingüística del senyor Zaplana. Es tracta, doncs, d'una política lingüística feudalitzant, com la que practicava el patriarca Ribera.

—No hi ha cap excepció?

—Bé, hi ha la petita Església que gira al voltant de la revista *Saó*, que està tot just als antípodes de l'església valenciana oficial. Però són, per desgràcia, minoritaris.

La croada contra els albigesos

A la fi del segle XII l'expansió del catarisme pel Llenguadoc tenia un gruix considerable. Per les mateixes dates fou elegit papa Innocenci III, sempre preocupat per la marxa de l'heretgia càtara. El dia de sant Joan de 1209 s'iniciava la croada amb un exèrcit de 50.000 homes.

Text de Jesús Mestre i Godès.

Simó de Montfort, cap de la croada càtara després de la caiguda de Besiers i Carcassona, segons un gravat del segle XVII.

EL TEMPS

El papa Innocenci III sempre va prestar una especial atenció a la marxa de l'heretgia càtara. Va intentar diversos sistemes per combatre-la.

EL TEMPS

A la fi del segle XII l'expansió del catarisme pel Llenguadoc tenia un gruix considerable; s'arriba a una xifra molt important: el 30% de la feligresia seguia el catarisme. Per les mateixes dates és elegit papa Innocenci III, el papa Segni (1198-1216), sempre preocupat per la marxa de l'heretgia càtara. Intentarà diversos sistemes per combatre-la: la predicació dels cistercens; els col·loquis sostinguts pel bisbe d'Osma i Domènec de Guzman, i l'exigència del "jurament de pau", pel qual tots els senyors occitans "formaven part d'una reialesa catòlica" i no s'admetia cap heretgia en els seus dominis.

Cap maniobra no va tenir èxit i a primers del segle XIII el catarisme anava avançant i Innocenci III sense trobar solucions. La posició de Ramon VI, comte de Tolosa, era decisiva, i malgrat les pressions —com ara l'excomunió— es mantenia distant. Una discussió pujada de to en el seu castell provençal de Sant Gèli, entre el comte de Tolosa i el legat papal Pere de Castellnou, acaba amb una amenaça de mort de part de Ramon VI. Conseqüència o no d'aquesta amenaça, la veritat va ser que l'endemà, 15 de gener del 1208, a l'alba, un cavaller tolosà assassinava Castellnou en una barca que havia de travessar el Roine.

L'incident va ser blasmat pel papa i serví per proclamar la guerra als càtars, normalment coneguda com la "croada contra els albigeos". S'engegarà amb tots els recursos possibles. Amb dues reticències morals: era la primera vegada que es combatia contra gent cristiana en terreny cristià, i que anava en bloc contra tot el Llenguadoc, fos catòlic o càtar.

La crida a fer-se croat, a prendre la creu, no va mobilitzar el rei de França, com el papa volia, però sí molts cavallers de l'Europa del Nord.

El dia de Sant Joan del 1209 un gran exèrcit —els cronistes parlen de cinquanta mil homes— baixà pel Roine i per la ribera, amb cavallers, soldats i mercenaris, però tampoc no hi faltaven els vilatans que asseguraven la intendència, les dones que feien la bugada, sargidores, cuineres... i dones de la vida.

La primera part de la croada, iniciada davant Besiers el juliol, s'anomena la

"croada-llampec", perquè es va anar per feina. El 22 s'acampa i es demana el lliurament d'uns 200 càtars que creuen que hi ha a Besiers. Batlle i cònsols s'hi neguen. I per dissort hi entren els croats; per davant, els mercenaris, llançats a la destrucció i el pillatge, passant a degolla la població. Uns cristians, probablement de nom, massacren uns altres, probablement de fet.

Encara la gent s'escriueix amb la contesta del cap de la croada, l'abat Arnau Amalric, quan se li demana com distingir catòlics i càtars: "Mateu-los a tots. Déu ja reconeixerà els seus..." Unes paraules sense pietat, potser mai pronunciades. Però Arnau sí que va escriure una carta a Innocenci III: "La ciutat de Besiers ha caigut... Els nostres... han passat a espasa més de vint mil persones... la venjança divina ha fet meravelles."

Després de Besiers, caurà Carcassona a l'agost, i com un castell de cartes, cauen les viles del Carcassès, del Rasès i de part del Lauraguès. A finals d'estiu els senyors del nord donen per acabada la *quarantena* i retornen a casa seva, amb mal gust a la boca: "a Terra Santa no lluitàvem així..." Deixen un dels seus com a nou cap de la croada, Simó de Montfort.

La croada, com una guerra medieval més, es feia en el bon temps. I l'estiu de 1210 comença la segona part. Com a fet important, el setge i la caiguda de Menerba el juliol: gran foguera de càtars, vuitanta perfectes cremats vius. Després, el castell de Termes, a les Corberes, i els cronistes indiquen que, també a la rendició "molts perfectes, homes i dones, foren cremats..."

L'any 1211 el setge important és el de Lavaur, que durava massa i va irritar Simó de Montfort. A la rendició, no va tenir aturador: no solament va encendre la foguera més gran de tota la croada —hi van morir cremats quatre-cents càtars— sinó que no va tenir pietat amb la senyora del lloc, Dama Giralda: la llançà a un pou i a sobre d'ella els croats hi feien punteria amb pedres i rocs. El seu germà, Eimeric de Montreal i vuitanta cavallers varen ser igualment passats a degolla.

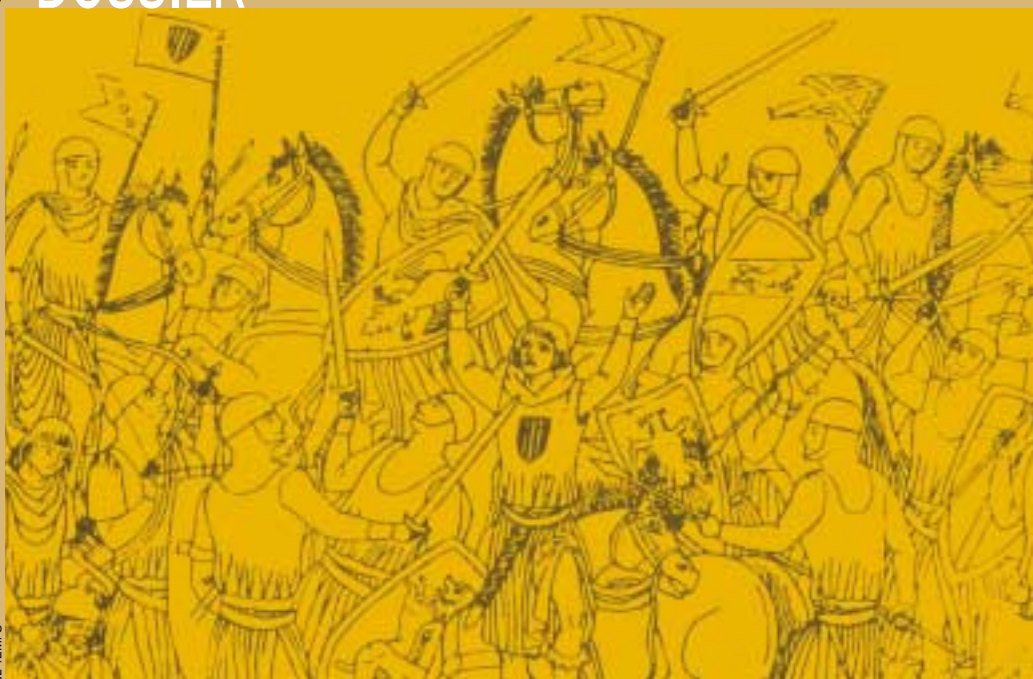
Molts actes bèl·lics es feren en el Llen-

Al costat d'aquestes ratlles, la batalla de Muret, esdevenint l'agost del 1213 i en la qual va morir Pere I de Catalunya-Aragó. La seva desaparició va deixar un nen de cinc anys com a hereu al tron de la Corona d'Aragó.

La matança de Besiers, el juliol del 1209, va passar a la història per la seva crueltat: tots els seus habitants van ser assassinats a mans de l'exèrcit croat. Ningú no es va salvar.

EL TEMPS

EL TEMPS

guadoc, com a Montgey, a Les Cassés, a Bram, a Cabaret, on va arribar una trista fila de cecs, conduïda per un borni, com a avís de la bona *disposició* que tenia Simó. Amb pocs actes més, ja estem a final del 1212, i Simó, a Pàmies, redacta junt amb els bisbes occitans i els cavallers del nord, el nou estatut pel Llenguadoc: es deroguen els costums occitans i s'implanta la llei del regne de França. També es repartiran castells i dominis dels senyors occitans. Curiós: en cap moment ningú no parla dels càtars, del catarisme, objectiu, semblava, de la croada.

L'any 1213, Simó de Montfort domina el camp tolosà, però no entra a Tolosa. Ramon VI, esporuguit, demana al rei Pere I de Catalunya-Aragó que l'accepti com a vassall seu: així, l'ha de defensar. Pere es deixa portar per l'orgull i el sentiment: no volia que Simó conquerís Tolosa, dominés tot el Llenguadoc i, a consciència, accepta el vassallatge. A finals d'agost, amb la seva mainada, travessa els Pirineus i es troba el 8 de setembre davant una vila defensada pels croats: Muret. La batalla del dia 13 va ser un mal fer dels aliats amb Pere al davant, i un desfer a tort i a dret dels croats: "e per lo mal ordonament, e per lo pecat que era en ells [...] aquí morí nostre pare..." com diu el fill, Jaume I.

Muret significa, amb la mort de Pere I, deixar la Corona d'Aragó sense rei i d'hereu un nen de cinc anys; assegurà el domini de Montfort, és a dir, de França, sobre el Llenguadoc, ja definitivament. També el desànim que agafa els caps occitans: els comtes de Tolosa, Foix i Comenge abandonen la lluita. Si es podia pensar en un "somni d'Occitània" aquest havia estat avortat: ni catalans ni occitans tindrien ja res més a dir.

Els anys següents són de domini total de Simó de Montfort: ja és comte de Tolosa. Ja entra dins la ciutat. Però els Ramons de Tolosa són durs de pelar i el fill del qui havia abandonat la lluita, el comte jove, Ramon VII, aixeca la gent occitana i reconquereix Tolosa. Quan Simó, altra vegada, posa setge a la ciutat, una damisella tolosana llença una pedra amb tanta traça que li esberla el cap a Simó. El cronista Tudela, occità, diu que "la pedra va anar allà on calia..." Era el juny del 1218 i es pot dir que amb la mort de Simó de Montfort la croada s'havia acabat. El seu fill Amauric farà el que podrà, però arriba un moment que ho deixa tot i retorna a França.

La croada s'havia endegat contra "els albigesos", un dels noms que deien als càtars. Però ells foren mers espectadors. Només apareixien en escena per anar amb pas ferm fins a la foguera. Quan la croada, amb la mort de Simó, ja s'havia abaltit, tot el món càtar tornarà a sortir dels caus i el poble menut va trobar la seva predicació. Anaren contra ells, però només hi hagué uns milers de "purificacions". Pitjor fou per a la societat occitana que havia senyorejat el Llenguadoc. D'aquesta ja no en va quedar res més, per sempre més.

Els trobadors als segles
XII i XIII.

Un text de Lola Badia.

Al segle XII l'Europa occidental va estrenar moltes novetats culturals als monestirs, a les escoles de les catedrals i a les corts dels nobles i dels prínceps. Els homes de lletres eclesiàstics estudiaven amb avidesa la filosofia i la ciència gregues, que arribaven en traduccions llatines tretes de l'àrab, i renovaven la teologia, el dret i les arts del discurs; l'aristocràcia laica, en canvi, va començar a consumir una literatura en vers tota nova: històries (romans, novel·les) de cavallers antics, com Artús, Lancelot, Tristany, Eneas, Alexandre, i refinades cançons d'amor i de guerra. Les històries i les cançons responien a les inquietuds, els somnis i els programes polítics del selecte públic que les promovia, i parlaven, òbviament, no pas en llatí, sinó en la seva ma-

teixa llengua. Les millors cançons d'amor i de guerra que va conèixer el segle XII eren en occità; les millors novel·les de cavallers antics, en francès.

Anomenem trobadors els artistes polifacètics que durant els segles XII i XIII van compondre la lletra i la música d'unes breus peces líriques, organitzades en estrofes rimades i amb un nombre fix de síl·labes. Els poemes dels trobadors es difonien a través del cant i presentaven una altíssima exigència de rigor formal. Al voltant de la poesia dels trobadors es va construir tota una cultura musical, retòrica i ètica, que sovint produïa un discurs teòric propi. Per exemple: la bona poesia pot trobar-se en composicions senzilles, a l'abast de tothom (*trobar leu*), o tan sols pot residir en obres molt elaborades i de difícil accés (*trobar*

L'univers d'amor en una societat en guerra

EL TEMPS

Bernat de Ventadorn era un trobador occità d'ascendència humil i va dedicar la seva activitat poètica exclusivament a l'amor. Per la senzillesa dels seus poemes se'l considera un representant del 'trobar leu'.

clus). L'època d'or de la poesia occitana és la segona meitat del segle XII, però durant dos segles hom documenta trobadors de les costes atlàntiques, a la Llombardia, del Massís Central francès a Catalunya: la poesia trobadoresca sobrepassava els límits de la frontera lingüística. L'occità trobadoresc és una llengua literària que amb prou feines deixa aparèixer la realitat dialectal (gascó, llemosí, alvernès, llenguadocià, provençal). És la llengua de prestigi del moment, que atreu i fascina els lletraferrits i es presenta als poderosos com una eina de domini social i polític.

L'esclat d'aquesta cultura s'explica per la presència activa de les dames de la noblesa, que protagonitzen la poesia amorosa i afavoreixen el mecenatge. La poesia trobadoresca imposa un discurs sobre l'amor regit per un codi precís. Es tracta d'evocar en primera persona els efectes, generalment dolorosos, d'una dedicació absoluta de l'enamorat al cultiu de la seva passió per una dama pràcticament inabastable, perquè és vista com a socialment i moralment superior. Escriure sobre l'amor en aquestes condicions implica una rígida escala de valors i una delicada educació sentimental: el servei i la submissió a la dama (desinteressats i totals); el secret de l'amor (la dama és casada i convé defugir les ires del marit, el *gilós*, i les delacions dels adúladors, els *lausengiers*); el martiri silenciós de l'enamorat (si cal fins a la mort); l'esperança del *joi* (el premi de naturalesa sexual, però mai no explicitat en la poesia elegant, que produeix la felicitat); la petició de mercè (pietat); l'excel·lència extrema de les qualitats de la dama (recorden l'excepcionalitat de la Mare de Déu); el prestigi social de cultivar un amor d'aquesta mena. Hom anomenava *fin amor* (amor fidel, modernament també es coneix per amor cortès) aquest conjunt de convencions, a les quals cal afegir la presència d'una melodia que fongui el missatge verbal en una unitat harmònica de sons. Estimar apassionadament i compondre cançons d'alt valor artístic es consideraven operacions convergents i indissociables.

Qui estima i produeix lírica de prestigi ha d'haver rebut una formació literària

que no amaga les connexions clàssiques (per exemple, amb la poesia amorosa d'Ovidi). La destresa musical dels trobadors, en canvi, mostra el rerefons litúrgic del seu aprenentatge tècnic, sense descartar l'assimilació d'influències orientals o populars. La monodia cortesana necessitava executants preparats: els joglars de lírica, en el repertori dels quals figuraven també gèneres poètics menys compromesos que la cançó (alba, pastorela, tensó) i un d'obert a la temàtica moral i política: el sirventès.

De fet, una bona meitat de la poesia dels trobadors tracta de les guerres coetànies: la cançó prestava la seva melodia i la seva estructura al poema de combat. I és que la societat aristocràtica a qui s'adrecen els trobadors al segle XII és una societat agitada per enfrontaments armats entre faccions, en guerra oberta contra enemics externs i implicada en expedicions militars a Terra Santa. Els principals centres de poder del territori dels trobadors a l'època d'or eren l'Aquitània dominada pels Plantagenet, que eren també reis d'Anglaterra, el comtat de Tolosa i el comtat de Provença, que en aquells moments era regit pel rei d'Aragó, Alfons, que també era comte de Barcelona (1162-1196). Per dessota dels grans senyors que es disputaven el domini del territori, hi havia els barons que posseïen demarcacions petites i mitjanes i que sovint vivien de la guerra. El refinament sentimental i artístic era perfectament compatible amb l'esperit militar i els valors que implica, com es pot veure en la figura del cavaller invicte i sanguinari, però tràgicament enamorat, que protagonitza les novel·les que eren moda al segle XII. Si el trobador pertany a la noblesa és quan fa més sentit la simbiosi artística entre l'amor i la guerra. És el cas del primer trobador conegut, el comte Guilhem IX d'Aquitània, o de Bertran de Born i del català Guillem de Berguedà, que escriuen sirventesos d'una violència espectacular i cançons d'amor perfectament convencionals. També hi havia trobadors d'origen social humil, com Bernart de Ventadorn. Aquest en concret tenia una vena lírica exclusivament sentimental, com també s'esdevé amb un altre català, Guillem de Cabestany, que perta-

nyia, però, a la baixa noblesa. Tenim altres trobadors molt donats als jocs d'enginy, com el "mestre dels trobadors", Giraut de Bornelh, o els preciosistes Raimbaut d'Aurenga i Arnaut Daniel. Alguns trobadors, fins i tot, adoptaven el punt de vista dels clergues.

La lírica trobadoresca és essencialment laica, nascuda per satisfer les aspiracions d'un estament social amb valors propis, que raona sovint d'esquena als manaments de l'Església. Tot el que fa referència a la fina amor atempta de ple contra la moral cristiana, començant per l'adulteri preceptiu i acabant per l'obsessió malaltissa que és l'amor-passió. L'exaltació de la guerra per la guerra que proposen alguns sirventesos també vulnera l'ortodòxia, en el sentit que la violència armada, segons l'Església medieval, necessita una justificació suficient, com pot ser la lluita contra els infidels o els heretges. Des dels temps més reculats la poesia trobadoresca acull veus de moralistes que censuren la fina amor i inciten els nobles a lluitar només en guerres de croada. El més antic i famós d'aquests trobadors moralistes es deia Marcabrú i era un excel·lent poeta.

El difícil equilibri entre els centres de poder del territori occità va experimentar un col·lapse total al trànsit del segle XII al XIII. Provença i Tolosa van passar a dependre de dinasties franceses i el rei d'Aragó, Pere el Catòlic, successor d'Alfons, va fracassar en la temptativa d'aturar una invasió de croats del nord (batalla de Muret, 1213). La presència d'heretges dualistes (càtars, albigesos) entre la població urbana i la petita noblesa del Llenguadoc i zones properes va esdevenir el pretext imparable de l'expansió del poder del rei de França sobre les terres de llengua occitana. Tan sols algunes petites demarcacions feudals i la Gascunya, lligada a Anglaterra, van quedar al marge de la nova situació. La desarticulació política de l'aristocràcia feudal autòctona, combinada amb l'emergència del poder econòmic de les ciutats al segle XIII, va representar tot d'una la mort de la cultura trobadoresca clàssica, però les convencions poètiques de la lírica dels trobadors va sobreviure fins al tombant del XIV. Al segle XIII hi va haver una diàspora de trobadors cap

a les corts ibèriques i italianes, i també va ser quan es van començar a copiar sobre pergamins les lletres i les músiques dels poemes antics i dels coetanis: altrament no en tindríem coneixença.

Al segle XIII va entrar en crisi l'ideal de la fina amor, entre d'altres coses perquè era suspecta d'heterodòxia. Hom comença a exaltar en vers la puresa i la castedat i a compondre sentits poemes a la Mare de Déu, com a única figura femenina autènticament salvadora. Alguns trobadors produeixen violents sirventesos contra els francesos i els ministres de l'Església que beneeixen la invasió de les terres occitanes, però el sirventès polític que exalta la guerra privada ha desaparegut. Els grans trobadors del segle XIII, Guiraut Riquier, Pèire Cardinal i Cerverí de Girona, de fet, són intel·lectuals laics que fan servir el bagatge cultural trobadoresc per construir el seu propi discurs moral i polític. Riquier, com tants d'altres, vivia fora de terres occitanes, a la cort de Castella. Cerverí, en canvi, era un català que va ser protegit per senyors catalans: els Cardona, i els reis Jaume I i Pere el Gran. Un català que va fer servir un occità impecable per compondre, entre 1258 i 1285, un dels repertoris d'autor més personals i singulars de tota la tradició trobadoresca, al servei dels interessos de la Corona d'Aragó. De fet, Catalunya va adoptar de ple la tradició trobadoresca. La derrota de Muret va frustrar l'expansionisme polític cap al nord i va estimular les conquestes ibèriques de Jaume I, però el rei Alfons havia deixat als seus descendents del casal de Barcelona una singular herència cultural que passava pel damunt dels fracassos polítics i militars. Una herència que pels volts de 1285 permetia als trobadors a sou de Pere el Gran de combatre amb sirventesos occitans els trobadors a sou del rei de França que proclamaven els drets del seu senyor a envair Catalunya.

El refinament sentimental i artístic era perfectament compatible amb l'esperit militar i els valors que implica, com es pot veure en la figura del cavaller invicte i sanguinari, però tràgicament enamorat, que protagonitza les novel·les que són moda al segle XII.

EL TEMPS

“Un dia –confessa Miquel Cerdan, un pagès de Montalho–, durant la nit anterior a la lluna plena, jo m’havia alçat abans de l’alba, en estiu, per portar els meus bous a les pastures. Hi vaig veure homes que llegien un text escrit, a la llum de la lluna, en el prat que hi ha darrere de la casa d’Arnaud Teisseire. Estic convençut que aquelles gents eren els herètics.” Quan Miquel Cerdà recordava aquesta imatge, a primeries del segle XIV, el catarisme agonitzava en Occitània. De fet, Montalho era un reducte –l’últim reducte– de l’aspra muntanya que anuncia els Pirineus, en uns moments ja d’absoluta desfeta de l’església càtara i sense les condicions idònies perquè la fe dels homes bons es transmetera sense contaminacions, tant del catolicisme romà com del mateix paganisme ancestral de les comunitats camperoles. El catarisme dels montallonesos, atemorits per la campanya d’encalç i captura de l’inquisidor de Pàmias, el bisbe Jaume Fornier, era un pàl·lid reflex, degradat i adulterat, de les hores esplendents de què havia gaudit abans de la croada instigada per Roma i París.

Àvids de fe. La recepció de l’heretgia càtara, cap a mitjan segle XII, es produeix en el si d’unes masses populars deleroses de protagonitzar elles mateixes l’encontre amb Déu. El problema de l’Església era que mai no havia trobat el llenguatge adequat amb què parlar als fidels. Els monjos tancats dins els murs de la clausura,

La religió dels homes

Text de Ferran Garcia-Oliver.

es desentenien dels problemes del món i de les necessitats dels subalterns; els clergues, fent servir també un llatí adotzenat gens adequat per a la prèdica, i adherits a les misèries dels set pecats capitals, sobretot la usura i el concubinat, resultaven un pèssim model a imitar. Els cristians, decebuts, busquen l’aliment espiritual de cada dia, que, a l’edat mitjana, nodria tant o més que el pa i que el vi, en altres llocs i en altres gestos, en altres accions i en altres missatges, alguns dels quals travessaren les vedrunes de l’ortodòxia.

El segle XII és un segle d’espiritualitat convulsa i vibràtil, com ho és al capdavant tota la societat europea, que transpira creixement econòmic, expansió de fronteres, conquestes de l’erm, obertura de rutes comercials. Els caixers tradicionals de la fe es veuen desbordats i els laics reclamen no sols un protagonisme major sinó també una major autenticitat i rigor. Les gents, arravatades per un sentiment de puresa, miren cap a enrere i aspiren a la senzillesa dels primers balbujejos del cristianisme. Alguns se’n pugen a una muntanya o s’internen en un bosc i es fan ermitans; a d’altres els pega per transitar els camins del pelegrinatge cap a santuaris llunyans o de difícil accés; molts s’enrolen en els exèrcits croats de cavallers o en les bandes llardoses de miserables que es proposen d’alliberar Jerusalem; a les ciutats emergents hi ha homes i, heus ací la novetat, dones fins i tot, que artiguen el front pioner de la consciència; tothom creu en els miracles, multiplicats arreu en aquest clima efervescent. El camp, doncs, està adobat per a la sembra de les heretgies.

No es tractava de cap novetat a Occident. El cristianisme, pràcticament des dels seus orígens, havia patit repetides cinglades d’heterodòxia, per on s’escolaven reivindicacions socials. Des de l’adveniment del mil·lenari les heretgies perfilen dues característiques bàsiques, al marge de l’heterogeneïtat de les seues propostes: l’oposició frontal al papat i el retorn a la pobresa evangèlica original de l’Esglé-

sia. Un altre tret que comparteixen és la història, sovint dramàtica, d'un fracàs. Els escrits que manufacturaren corregueren la mateixa sort que els dissidents, la foguera, d'ací que la veu dels heretges a penes ens siga audible, confosa dins la veu dels seus adversaris implacables.

De totes les heretgies el catarisme fou la més extensa, la que aplegà més adeptes, la que s'estructurà entorn d'una església pròpia, la més perillosa. Els seus precedents els podem rastrejar en els esclats que sacsegen Europa durant el segle XI. Són encara focus molt localitzats, sense problemes per ser escapçats pels bisbes o pel braç secular. Un segle després les taques són més denses, senyal que pocs o molts adeptes han pogut i sabut resistir en condicions adverses. Les fonts els anomenen "arrians", "teixidors", "publicans", "maniqueus", "albigesos", però el més difós i el que a la fi ha de perdurar serà el de "càtar", encara a hores d'ara de significat imprecís, tot i haver-se postulat l'accepció de "pur". Tampoc no es pot assegurar l'arribada des d'Orient, a través de les croades, on hi ha comunitats poderoses a l'Àsia Menor, Grècia, Macedònia, Bulgària i Bòsnia. Ara els especialistes s'inclinen per unes surgències pròpies, com a corol·lari de l'exacerbació espiritual de què participa tot Occident. Les zones per on s'escampa el catarisme són la Renània, la Xampanya, la Llombardia, Occitània i des d'ací arriba a llepar Catalunya.

Una data clau d'arrelament del catarisme a Occitània és 1167. Aquest any té lloc un concili a Sant Fèlix-de-Lauragués amb la participació de les dignitats càtares de les comunitats d'Occident i, sobretot, de Nicetas, un dignatari oriental, que ha vingut expressament per bastir l'Església de Tolosa. Es tracta, doncs, d'organitzar una església estructurada, que pose fi a les iniciatives espontànies i disperses. Un autèntic desafiament contra l'Església romana.

Un principi de llum i un principi de tenebra. El catarisme va ser una religió cristiana, de la Bíblia, i, per tant també una religió de salvació, basada sobre la noció de la caiguda, un temps de pecat i de prova i una redempció. Però l'originalitat prové de la interpretació dualista de les Escriptures: Déu no és l'autor del món material i sensible. Hi ha un Principi de Llum, Déu, d'on provenen les coses espirituals –les ànimes i els àngels–, i un Principi de Tenebra, Lucifer, d'on provenen les coses temporals. "Un bon arbre no pot donar fruits dolents, ni un mal arbre pot donar bons fruits", diuen ells, els mateixos càtars, per explicar-ho d'una forma entenedora als que vénen a escoltar-los.

L'origen del món està en la rebel·lió de Satan, un àngel bo. En la seua caiguda arrossegà d'altres àngels tot creant llavors el món visible i, amb ell, els cossos, dins els quals tancà els àngels caiguts. Aquestes ànimes a través de les generacions successives han donat naixement a totes les ànimes posteriors. En la versió més radical del catarisme occità, el déu maligne és etern i de poder iguals al del Déu bo. Els esperits, emanats de Déu, són com els raigs del sol. Preexisteixen en el cel, i quan van ser atrets per la seducció del principi de la matèria, caigueren i foren tancats per Satan en túniques de pell, en els cossos dels homes i les bèsties. Passen de cos en cos per metempsicosi, és a dir, que l'ànima fins que no retorne al cel, després de la mort del cos està obligada a reincorporar-se en un nou cos. La metempsicosi, en efecte, s'opera tant en cossos d'animals, que tinguen sang, com en cossos humans. Les successives reencarnacions només poden interrompre-les l'admi-

"L'heretgia càtara, cap a mitjan segle XII, es produeix en el si d'unes masses populars deleroses de protagonitzar elles mateixes l'encontre amb Déu (...)

El segle XII és un segle d'espiritualitat convulsa i vibràtil..."

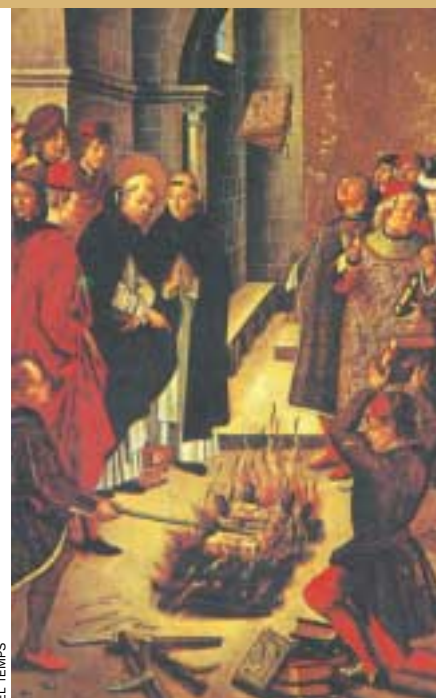
nistració del consolament, el baptisme càtar per la imposició de les mans, i no per la infusió de l'aigua. De mort en mort, de "túnica en túnica", l'ànima vaga atribolada "fins que arriba –diu el pastor montallonès Peire Mauri– a un cos on queda estàlvia perquè llavors, essent per fi heretitzada, es posa en estat de justícia i veritat. De sobte, a l'eixida d'aquesta última túnica, l'ànima en qüestió va al cel. Però fins a l'heretització, els esperits estan condemnats a vagar de túnica en túnica". I per això, Ramon de l'Aire, com qualsevol altre pagès de Montalho, creu que els animals tenen ànima i caldria estar-se'n de maltractar-los: "La meua mula posseïx una ànima bona, igual que el propietari d'aquest camp."

Després del baptisme, el bon cristià ha esdevingut un "perfecte", o una "perfecta", compromès a viure en la més estricta conformitat dels preceptes de la llei de Crist, per senderis llunyans del pecat. El simple creient, que encara no ha estat batejat però que s'identifica i creu en la paraula dels Bons Homes, i les Bones Dames, encara es troba en l'infern cicle de les reencarnacions, però té l'esperança de trencar-lo mitjançant la pràctica del bé, de *melhorament* en *melhorament*, a frec de reflexions, actes, rituals propis del catarisme i pregàries, com la del Pater, que el duguen a la salvació.

La religió dels Bons Cristians. Les raons de l'èxit de l'heretgia a Occitània són diverses i atanyen l'àmbit de les estructures socials, econòmiques, demogràfiques o polítiques del país. Ara bé, sense l'atracció i la fascinació exercida pels perfectes probablement la irradiació hauria estat menor. Menen una vida austera, treballen amb les seues mans –molts d'ells són teixidors–, parlen la llengua del poble, no interposen entre ells i els creients la barrera de la clausura o de l'orde sacerdotal. Abans d'accedir a l'estatut de perfecte per mitjà del consolament, el candidat ha de demostrar la seua idoneïtat després d'un any rigorós de prova, durant el qual respectarà els dejunis propis dels perfectes –dilluns, dimecres i divendres– i abstenir-se d'ingerir aliments greixosos i, per descomptat, de l'acte sexual. "Són homes com els altres –afirmen Ramon Maulen i Ramon Peire, de Montalho, a propòsit dels perfectes–. La seua carn, els seus ossos, la seua forma, el seu rostre són exactament com els dels altres homes. Però són els únics que segueixen les vies de justícia i de veritat que segueixen els apòstols. No menteixen. No agafen els béns del proïsme. Fins i tot si trobaren en el seu camí or o plata, no s'ho endurien si no és que els ho regalaven. S'aconsegueix millor la salvació en la fe d'aquests homes als qui anomenen herètics que en qualsevol altra fe."

La dona, segons la mirada càtara, fou l'esca de la caiguda dels esperits celestes. Però el consolament li trau en certa manera la taca del sexe. Les perfectes, iguals als seus companys masculins, tindran un paper fonamental en la consolidació i eixamplament de l'Església càtara. Les cases de les bones dames, d'extracció generalment aristocrata, funcionen com a cases d'acolliment i repòs per als predicadors ambulants. En les seues sales escolten la veu dels perfectes, discuteixen i no dubten de prendre la paraula si cal, cusen i treballen, potser escolten versos d'algun trobador. Les dones lubrifiquen amb la seua generositat i les seues virtuts amables l'aspror de la fe, i actuen d'agent transmissor en el si de les famílies nobles. Moltes foren pastura de foguera, car visqueren el catarisme amb la passió pròpia dels neòfits: Fornera, l'esposa de Guilhem-Roger, senyor de Mirapeis, el deixà per ingressar en una casa de dones perfectes a l'Avelanet, se'n tornà per endur-se'n la filla, la induí a ser consolada i, finalment, morí cremada a Montsegur.

Les complicitats familiars eren tan grans, amb llinatges migpartits, de càtars i catòlics, que de cap de les maneres no podien lliurar-se a la mútua depredació. El respecte, avalat pels debats públics, derivava de les indefugibles obligacions familiars. La repressió, beneïda per una croada, només podia provenir de fora. Els capets ho aprofitaren per estendre els seus dominis fins als Pirineus, i el papa per destruir la contra-església que amenaçava la seua hegemonia en la cristiandat.

EL TEMPS

"Són homes com els altres –afirmen Ramon Maulen i Ramon Peire, de Montalho, a propòsit dels perfectes–. La seua carn, els seus ossos, la seua forma, el seu rostre són exactament com els dels altres homes. Però són els únics que segueixen les vies de justícia i de veritat que segueixen els apòstols. No menteixen. No agafen els béns del proïsme (...) S'aconsegueix millor la salvació en la fe d'aquests homes als qui anomenem herètics que en qualsevol altra fe..."

XAVIER CID

Fill d'un funcionari de l'estat francès i nét d'un avi que li ha transmès un "occità total", Robert Lafont va descobrir a l'exili l'existència d'una llengua i una cultura popular que el seu país combatia. Després de l'experiència de guerra i resistència, es dedicà a l'estudi del món occità.

—Molts polítics meridionals francesos han estat grans republicans, i per tant, molts homes d'estat de la Revolució Francesa han estat occitans. Aleshores, l'autèntic estat francès repressor és producte, en part, de les aportacions occitanes...

passar als ulls de la burgesia progressista per llengua universal de la Il·lustració.

—Al segle XII Pere II d'Aragó tenia un projecte d'estat federal occitano-catalano-aragonès, avortat a la batalla de Muret. Es donaven les condicions per l'èxit del projecte?

—La batalla de Murèth (forma gascona de Murèl) té una gran transcendència en la història d'Europa. Posi fi a una temptativa d'organització horitzontal del món aquitano-ibèrico-mediterrani segons un pacte federal, el pacte de Milhau el 1204. En ell hi troben condicions favorables alguns fer-

“França no pot evolucionar pel seu aïllament mental”

Robert Lafont Garavini (Nîmes, 1923), estudiós del món occità, reflexiona sobre el passat, el present i el futur d'Occitània.

Una entrevista de Gemma Aguilera.

—La nació francesa moderna va néixer com a model universal el 1789 i va ser després una República també universal de principi. Les burgesies liberals que existien a Occitània i tenien una consciència social prou avançada no podien rebutjar aquest model. D'aquesta manera, havien d'aportar molt a la construcció de l'estat modern, ja fos en el partit jacobí o en el partit girondí. Com a ciutadans francesos havien d'assistir a la degenerescència de la idea nacional, passada a un centralisme totalitari, com a occitans, a la renaixença en el republicanisme del vell imperialisme de la llengua i la cultura franceses. El súbdit es va pensar a ell mateix en els models del mestre, i aquesta alienació era afavorida a França pel fet que el francès podia

ments d'evolució social i moral, el que en diem Europa occitana, i estableix per vuit segles una organització totalitarista de tipus estatal, geogràficament vertical, perquè el poder és al nord, i reductiu dels progressos socials i morals, l'Europa a la francesa. El primer model era fràgil, travessat de conflictes; el segon havia de tenir èxit perquè hi aplegava la sacralitat de la corona reial, la sacralitat de l'Església i la fermesa del dret romà.

—Durant el llarg procés d'incorporació d'Occitània a la corona francesa, gairebé sis-cents anys, hi va haver revoltes constants contra l'estat francès. Quines en van ser les més significatives?

—Occitània va ser sempre un espai contestatari, i tots aquests moviments marquen la nostra història. Al segle

Imatge de l'Eurocongrés 2000, celebrat a Narbona i que té una vigència de quatre anys. Robert Lafont va ser el president occità en aquesta convenció internacional.

XVII les revoltes que van acompanyar la presa de poder de Richelieu i el reforçament del centralisme reial, al segle XIX la sublevació provençal contra el cop d'estat de Napoleó III i les Comunes de 1871, al segle XX la sublevació de Llenguadoc el 1907 i els moviments de pagesos i obrers entre 1962 i 1980 van ser les accions més transcendents. També va ser important la dimensió occitana dels conflictes religiosos als segles XVI i XVII i d'alguns episodis de la Revolució Francesa.

—Per què Occitània mai no ha constituït una unitat administrativa?

—Occitània ha passat de l'estat feudal a l'estat provincial sense cap període d'autonomia administrativa. La situació del territori occità com a articulació europea principal entre Nord i Sud, Est i Oest, sembla vital per a França. L'estat francès pot pensar de perdre una illa com Còrsega i ha perdut en la seva història un tros perifèric com Alsàcia-Lorena. Però si no té Occitània, queda reduït a ser un país petit d'Europa del Nord. Inversament, fer Occitània no és fàcil, no hi ha res més difícil a Europa.

—Aleshores, creu possible l'Europa de les regions transfrontereres i el desenvolupament d'una nova centralitat catalanooccitana, amb 25 milions d'habitants?

—Assistim al final del període de l'estat-nació, que s'ha buidat del seu contingut concret, és a dir, econòmic,

dins el moviment doble de la globalització i de la construcció europea. A la vegada, sorgeixen arreu del món regions relacionals articulades sobre el veïnatge i la similitud d'interessos. I per a molts economistes és evident que en l'Arc Mediterrani nord-occidental la interregió catalanooccitana és molt important. Entrem en un moment en què la resistència —sobretot la francesa— es farà més dura, sentint-se final. És possible desenvolupar com a nova centralitat europea el nostre espai comú si provem que, a més de ser més natural, és més modern i més prometedor socialment i culturalment que els territoris estatals. Per això, cal una força d'intel·ligència i d'invenció.

—Quin paper representen els moviments polítics nacionalistes emergents respecte a l'espai d'Occitània en la futura Europa?

—Topem sempre amb el problema que els partits polítics occitanistes no tenen a França una audiència veritable. Tot l'espai, en un sistema centralitzat que controla fins i tot les eleccions regionals —on totes les llistes són nacionals—, és ocupat per formacions que poden tenir una certa simpatia per l'occitanisme, però no en fan un argument central de campanya. La presència d'aquests moviments és més aviat indirecta, a través de les forces polítiques aliades, organitzades a nivell nacional francès (Partit Socialista, PSU, Partit Comunista, sindicats), a qui

“És possible desenvolupar com a nova centralitat europea l'espai catalanooccità si provem que, a més a més de ser natural, és més modern i més prometedor socialment i culturalment que els territoris estatals. Per això, cal una força d'intel·ligència i d'invenció”

porten les seves idees. Arribar fins Europa és, doncs, molt difícil.

—A Itàlia el Govern ha reconegut a les *valadas occitanas* la seva personalitat com a minoria cultural i lingüística. A la Vall d'Aran es reconeix com a llengua oficial l'aranès. Però França nega les llengües del seu territori i demana protecció enfront de l'anglès. De què creu que té por l'estat francès?

—França ara no pot evolucionar pel seu zel institucional (l'article II de la seva Constitució) i el seu aïllament mental, entretingut per l'escola i els mitjans de comunicació. Tots dos fan l'excepció francesa, molt general en l'opinió pública. A més, una part de la representació nacional (l'extrema dreta del Front Nacional i els socialistes de Chevènement) està bloquejada sobre un nacionalisme residual molt rígid. Potser hi ha el sentiment que França, tan diversa com és, feta de trossos annexats militarment, no és capaç de trobar la seva unitat dins un consens evolutiu. No oblidem que el Gran Orient de França, que tanta transcendència té en els cercles de govern, ha pres posicions antiminoritàries i centralistes violentes.

—Com aconsegueix un estat que una llengua viva, en tres generacions, passi a no poder ser sentida i utilitzada normalment?

—Cal pensar que, fa vuitanta anys, l'ús social de l'occità es mantenia malgrat la situació general de vergonya i contra la campanya escolar que no havia cessat, sense cap mena d'ajut, per força d'inèrcia. En aquesta situació de no-resistència, la ràdio, la televisió i els moviments de població han acabat l'evolució, entre 1920 i 1980. L'estat francès vetlla encara perquè els progressos de l'occità a la televisió i la ràdio —totalment en mans de l'estat— siguin insignificants.

—Tot i les mesures que ha anunciat el ministre d'Educació francès, Jack Lang, a favor del desenvolupament de l'ensenyament de les llengües regionals, la situació és precària...

—L'ús tradicional de l'occità va minvant ràpidament. Però ara ens trobem en un punt paradoxal de l'evolució: un 17% de la població en fa un ús total,

mentre que un 40% tenen l'occità com a llengua d'ús parcial o passiu. Tot i així, el 70% de la població occitana mostra una opinió favorable a les operacions de recuperació de la llengua i la cultura occitanes. Les mesures del ministre Jack Lang s'expliquen només per aquesta pressió nova de l'opinió, que naturalment afavoreixen un progrés possible.

—El 1993 François Bayrou feia una proclama al Parlament de Navarra: "El temps de la vergonya s'ha acabat." És així?

—Les xifres que acabo de donar proven que l'actitud mental dels occitans està canviant i que ara es pot parlar de "desalienació inicial".

—Quin paper tenen institucions culturals com la Societat d'Estudis Occitans o el Comitè Occitan d'Estudis e d'Accion en la protecció de la identitat d'Occitània davant "l'invasor cultural"?

—Fins l'any 1960 la consciència occitana estava adormida. A partir del 1962 s'assisteix a una onada potent de reivindicacions pel "viure al país", en resposta a les evolucions del Mercat Comú europeu. L'occitanisme esdevindrà immediatament un fet social i un fet general i, tot i que l'Occitània francesa ha estat la més castigada culturalment, sembla que viu un procés de revifalla amb aquestes institucions, la universitat, les escoles que ensenyen també en la llengua del país, la música i els moviments socials.

—Què significa ser occità a nivell polític, cultural i lingüístic avui dia?

—Ser occità és sens dubte declarar-se a favor de la llengua i la cultura occitanes per un mateix i per a la seva família. Una actitud política occitana pròpia, d'independentisme o d'autonomisme, és possible, però molt rara. Generalment es fa el lligam de la defensa de la llengua amb sentiments regionalistes o descentralitzadors.

—Com veu les futures relacions de l'estat francès amb Occitània dins Europa?

—Una França federal dins una Europa federal amb possibilitats de fer funcionar euroregions transestatals seria una solució sàvia. Però, és França capaç d'actuar amb saviesa?...

"Una França federal dins una Europa federal amb possibilitat de fer funcionar euroregions transestatals seria una solució sàvia. Però, és França capaç d'actuar amb saviesa?..."

D'un bon grapat d'anys ençà, els menorquins, generalment gent tossuda i recalcitrant, colrada en mil formes de resistència, es troben en lluita per aconseguir de recuperar l'ús públic del Camí de Cavalls. La via, de la qual no se sap l'origen cert, fa 220 quilòmetres de longitud, i volta –o voltava– tot el perímetre costaner de l'illa. És una mena de circuit de traçat irregular i ameníssim, d'uns encants paisatgístics superbs.

Certa tradició historiogràfica de la fi del segle XIX s'encarrega de perpetuar

rografia irrellevant, desprotegit i d'assalt més aviat còmode. Com a terra de pas en els encreuaments marítims de la Mediterrània occidental, o bé com a punt de recalada naviliera, tant mercantil com naval, Menorca té una història marcada per la cobdícia que, sense proposar-s'ho, ha sabut deixondir, adés entre la plaga de la pirateria procedent de la banda de Barberia de la conca mediterrània, adés entre les potències navals d'Europa. És així que tot el transcurs de l'edat moderna admet, si fa no fa, el resum que assegura que l'illa hagué de

Camí de cavall i d'especulació

Un camí d'arrels històriques perdudes
recorre tot el litoral menorquí.

Text de Miquel Àngel Limón.

una d'aquelles afirmacions dubtoses que, tanmateix, assoleixen fortuna i passen de llibre en llibre amb la força de les veritats d'allò més incontrovertibles. Aquesta tradició s'ha complagut a dir que el Camí de Cavalls va ser obert per ordre de les autoritats franceses quan conquistaren l'illa el 1756, i que hi romangueren fins al 1763. El que sí és exacte, açò no obstant, és que el camí acomplia funcions de defensa militar en eventuais perills exteriors. Si alguna cosa ha marcat la característica geogràfica més definitòria de Menorca en el curs de les èpoques històriques, aquesta no ha estat cap altra que la vulnerabilitat aclaparadora d'un tan petit territori, d'o-

travessar un llarguíssim període d'agressions externes constants. En un context d'aquesta mena, l'aparició d'un camí costaner a tot el perímetre insular resulta un fet absolutament natural i lògic. Els residents, fossin autòctons o ocupants, sentien la pruija de disposar d'un accés fàcil i ràpid que, des de l'interior de l'illa, guanyés qualsevol punt de la costa. Calia fer funcions de vigilància preventiva i, alhora, en el pitjor supòsit, de contenció dels abordatges.

I malgrat l'explicació anterior, les actuals revisions de la història local creuen que el Camí de Cavalls és encara molt més antic. En tot cas, els menorquins de l'edat moderna li donaren una

utilitat considerable, a causa del terrible augment de la navegació piràtica per aquests rodals marítims. Però el camí sembla que, més o manco, ja romania obert en èpoques medievals. Alguns li atribueixen ara una antiguitat per devers l'any 1300, en l'etapa del regnant independent de Jaume II de Mallorca, fill del Conqueridor, sobre l'arxipèlag balear. Ja aleshores hauria tingut una funció estratègica de guaita i defensa militar. Andreu Murillo i Tudurí, un historiador i actual impulsor d'una escola historiogràfica de revisió pregon dels tòpics que parasiten la tradició llibresca, em va comentar una vegada que era una fantasia atribuir la paternitat del Camí de Cavalls a la dominació francesa del XVIII. A criteri seu, la via és immemorial, i acomplia funcions de senderola especuladora, en el sentit etimològic llatí de *specula-æ*. És a dir, camí per a l'observació, per fer-ne una vigilància a l'expectativa. Avui dia, però, la raó especuladora és una altra de ben distinta: l'especulació, diríem, que mantenen propietaris privats i poble, açò és, la lluita entre l'interès general i l'interès particular.

Un fet se'ns apareix amb plena evidència en gairebé totes les èpoques històriques, singularment a partir de l'alta edat contemporània, en què Menorca recau per sempre més sota la sobirania de la Corona espanyola. Les autoritats militars van exercir el domini del camí amb plena capacitat, i fins amb actituds imperatives. Eren aquestes les que, en situacions d'alarma, ordenaven la seva neteja i tenien cura que romangués sempre transitable i expedit. El camí, a més, facilitava la comunicació terrestre del seguit de torres i talaies que, a partir del segle XVI, fitaren el perímetre de l'illa.

El conflicte que actualment s'ha suscitat va endegar-se, si fa no fa, després de la desafectació militar del camí. El 15 de novembre de 1961 el general governador militar s'adreçava a tots els alcaldes per comunicar-los: "*En relación con el denominado Camino de Cavalls que circunda la Isla, manifiesto a Vd. que por haber perdido todo interés militar para el que fuera creado, a partir de esta fecha quedan descargados los propietarios de las fincas correspondientes de la obligación que tenían de mantener*

"La via, de la qual no se sap l'origen cert, fa 220 quilòmetres de longitud, i volta o voltava tot el perímetre costaner de l'illa. És una mena de circuit de traçat irregular i ameníssim, d'uns encants paisatgístics superbs."

abierta dicha senda.” És cert que, tot d’una després d’aquest avís del governador, alguns ajuntaments tingueren l’esma d’acordar alguna fórmula administrativa de protecció i salvaguarda de la seva funció secular. Per exemple, Sant Lluís, el 5 de desembre de 1961, el declarà camí d’interès turístic municipal. Ciutadella, per la seva banda, féu públic que el servei de pas subsistia, *“toda vez [digué l’alcalde en un anunci oficial] que el Camí de Cavalls, desde hace doscientos años, es una vía de tránsito libre, prestando un servicio tanto a las zonas rurales como turísticas”*.

La dinàmica social i econòmica d’aleshores, però, s’acabà imposant. I així, dues dècades més tard, el Camí de Cavalls era una sendera, no només oblidada per una societat delirant d’anar en cotxe i delerosa de fer vida urbana, sinó també una sendera envaïda per les urbanitzacions de costa, que feren desaparèixer molts de trams del camí. En l’actualitat no és gens extravagant trobar-nos xalets cofois –si l’arquitectura pot “sentir” alguna forma de cofoisme, és clar– que s’han bastit en el bell mig de la sendera. Així mateix, també és ben cert que la ruta que resseguia en la seva circumval·lació de l’illa no era sempre la mateixa. Com que travessava necessàriament un seguit de propietats agrícoles, hi havia anys que el pas del Camí de Cavalls, per respecte a les labors pageses, es feia per un indret, i l’any venidor, per un altre, encara que sempre es mantenia constant el trànsit més o manco paral·lel al litoral. Vull dir que, a la vora d’un cert oblit i de les formes a vegades trituroadores que provoca l’economia turística, el camí, tanmateix, no pot ser entès com una mena de carrerany arcaic –ni tan sols una via pedestre!– delimitat, o grafiat, per emprar el neologisme dels topògrafs, sobre la cartografia menorquina. Cal admetre que, fins i tot en origen (si existeix la ment preclara capaç de desllorigar l’origen pristi del camí), el traçat era mudable, tan canviant com ho requerien les feines camperoles del conreu i pastures.

No és gens estrany, per tant, amb tots aquests antecedents, que la campanya popular per evitar la pèrdua definitiva

del camí s’hagi demostrat llarga, polèmica, esbraonada. En algun moment, ha resultat també dura, amb litigis judicials que han obligat a comparèixer, davant els jutges, diputats balears, com Bosco Gomila, del PSM, o Josep Portella, d’Esquerra de Menorca. Un alcalde, com ara Antoni Gómez Arbona, d’Alaior, va prendre’s la justícia per la seva mà i, en una excursió reivindicativa de l’ús públic, va tallar unes cadenes que barraven el pas.

La mobilització, l’ha vertebrada un col·lectiu anomenat Coordinadora en Defensa del Camí de Cavalls. Es va constituir el març de 1997, amb el suport explícit de vuitanta entitats ciutadanes d’arreu de Menorca. De llavors ençà ha convocat nombrosos contingents de ciutadans per recórrer per etapes tota la circumval·lació del camí, alhora que demanaven, dels poders polítics, l’aprovació d’una llei, amb el corresponent pla especial d’usos –una mena de reglament–. Al capdavant, la disputa entre propietaris de finques afectades i el moviment popular rau, per part d’aquests, en la defensa de la permanència de la servitud de pas, mentre que els senyors de les finques al·leguen que hauria prescrit. Dit en altres paraules, que estan perfectament legitimats a procedir a una mena de reagregació fàctica i, en definitiva, a fer fora qualsevol persona que gosi deambular-hi.

Manolo Lora, l’autèntic pal de paller de la Coordinadora, no s’està de confirmar la satisfacció general pels resultats assolits. “Hem protagonitzat un moviment popular que ha esperonat de debò l’administració”, que hagut de sortir de la indolència i a comprometre’s a legislar. A final del 2000, el Pacte de Progrés va aprovar, en el Parlament balear, la Llei del Camí de Cavalls. I ara s’espera que un equip multidisciplinari lliuri a la presidenta del Consell, Joana Barceló, el document de delimitació del traçat, municipi a municipi, amb al qual cosa serà possible que, de bell nou, el Parlament balear aprovi el Pla especial d’usos. Només aleshores el Camí de Cavalls s’haurà legislativament salvat. Salvat, és clar, gràcies a la mobilització –vull dir a l’especulació ciutadana, benentès–.

PRATS I CAMPS

“Com que travessava necessàriament un seguit de propietats agrícoles, hi havia anys que el pas del Camí de Cavalls, per respecte a les labors pageses, es feia per un indret, i l’any venidor, per un altre, encara que sempre es mantenia constant el trànsit més o manco paral·lel al litoral.”

EL TEMPS

Petrus de Marca. *Marca Hispanica sive limes hispanicus*. París, 1688.

Narcís Feliu de la Penya. *Anales de Cataluña*. Barcelona, 1709.

Carles Rahola: *La ciutat de Girona*. Barcelona, 1929.

Pere Estasén: *Cataluña: estudio acerca de las condiciones de su engrandecimiento y riqueza*. Barcelona, 1900.

Salvador Sanpere i Miquel: *Fin de la nación catalana*. Barcelona, 1905.

La col·lecció “Apographa Historica Cataloniae d’editorial Base”, dirigida per Jaume Sobrequés, recull, en edicions facsímils de gran qualitat, algunes de les obres més importants de la historiografia catalana. Ara acaba de sortir al carrer l’edició de *Fin de la nación catalana*, un llibre de referència de Salvador Sanpere i Miquel (Barcelona, 1840-1915) que assenyalà la superació de les tesis vuitcentistes sobre la Guerra de Successió i l’Onze de Setembre i que, en molts sentits, tot just ha estat superada en els darrers temps.

D’una banda, el treball de Sanpere i Miquel recull les seves recerques a París i a Viena, on pogué consultar les

magnífiques *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725 de Francesc de Castellví*, una obra clau per entendre la primera guerra civil peninsular i l’exili austriacista. L’historiador en va fer una còpia, que avui es conserva a la Biblioteca de Catalunya. Cal dir que el text de Castellví està essent editat ara per la Fundació Elías de Tejada y Erasmo Perácopo, de Madrid. Sanpere i Miquel és, doncs, el primer autor que incorpora les informacions precises que aquell austriacista de primera hora, exiliat a Viena des de 1726, pogué aplegar al llarg de la seva vida. A través de Sanpere i Miquel un gran nombre d’historiadors catalans han pogut reconstruir la cronologia detallada i el nomenclàtor de les persones que van participar en els fets de l’Onze de Setembre.

Sanpere i Miquel, a més, assenyalava un important viratge en la interpretació dels fets, caracteritzat per l’aprofundiment en el context internacional, sense el qual no es podria explicar la guerra, i per l’anàlisi precisa dels diversos comportaments socials i polítics i del paper, sovint enfrontat, de les mateixes institucions catalanes.

L’edició facsímil d’editorial Base s’acompanya, també, amb un interessant estudi introductori sobre aquell historia-

dor, realitzat per Joaquim Albareda. Així, Albareda presenta la figura de Sanpere i Miquel, en la seva doble qualitat d’intel·lectual polifacètic (arquitecte de formació, historiador de l’art i historiador polític) i de periodista i militant republicà, i assenyalava també algunes de les claus per entendre l’obra i les seves repercussions.

Com remarca Albareda, el mateix Sanpere i Miquel qüestiona el títol de la seva obra –que manlleva de Castellví– en afirmar, a la darrera pàgina, que el que morí amb la Nova Planta va ser “*pura y simplemente un estado, un modo de ser político del pueblo catalán*”. Aquest, però, estava destinat a sobreviure perquè “*un pueblo vive mientras su lengua vive*”.

És innegable que les edicions facsímils no estan a l’abast de totes les butxaques. Però també que gaudeixen d’un valor afegit que va molt més enllà del fetitxisme. En consultar una obra a través de la seva edició original, el lector se sent transportat en el temps i poc o molt compartí de l’impacte que va tenir en els seus coetanis. La col·lecció que ens ocupa hauria d’estar, si més no, a totes les biblioteques públiques.

Agustí Alcobarro

LA GUERRA BRUTA Habid Souaïda. Pagès editors. Col·lecció Guimet, 51. Lleida, 2001. 180 pp.

És ben sabut que a Algèria s'ha entaulat una autèntica guerra civil que encara continua. Des del 1992, l'exèrcit algerià i els grups armats islamistes han lluitat salvatgement i han provocat espantoses matances. Entre nosaltres, alguns estudiosos com Antoni Segura i Gema Martín Muñoz han analitzat les causes i el caràcter d'aquest brutal conflicte. Tanmateix, no ha proliferat la informació ni la reflexió sobre aquesta guerra.

Per això té un gran interès l'obra de l'antic sotstinent de paracaigudistes de l'Exèrcit Popular Algerià –ANP– Habid Souaïda. Es tracta del primer testimoni d'una persona que ha participat activament en el conflicte des dels inicis. Explica fil per randa el que va veure i fer durant els tres primers anys de guerra. Mostra el maquiavèl·lic comportament de la cúpula de l'exèrcit francès, l'autèntic poder a Algèria. Aquest reduït grup de militars estava molt més preocupat per continuar en el poder que per lluitar contra els extremistes islàmics. Encara més, li convenia l'existència d'aquests salvatges terroristes per poder reprimir amb tota duresa qualsevol brot de contestació social i política. En especial, la guerra fou un mitjà per destruir la base social del Front Islàmic de Salvació, que el desembre de 1991 havia assolit tres milions de sufragis i havia estat, amb diferència, la força més votada.

Souaïda, ara refugiat a França, no sembla tenir gaires simpaties pels islamistes i no amaga ni les seves atrocitats ni les seves intencions totalitàries. Però denuncia amb fermesa les brutalitats comeses per l'exèrcit, en especial el fet que hi hagués militars disfressats d'islamistes que perpetraven brutals accions terroristes que serien atribuïdes als fonamentalistes. També destaca l'abisme que separa l'estil de vida del grup dirigent i la resta de la nació. Així, mentre les penúries augmentaven, avions militars menaven les dones i els empleats dels alts càrrecs a fer les compres a París, Palma, Madrid o Roma. La brutalitat de la repressió i un comandament militar més preocupat per controlar i reprimir la població explicarien, segons Souaïda, la persistència de la guerrilla islàmica i la relativa ineficàcia d'unes forces armades que patien increïbles pèrdues humanes. Un darrer element molt interessant, i denunciat amb força per l'antic sotstinent de les forces especials, és el suport occidental, i en especial de França al règim militar algerià.

Antoni Marimon Riutort

[+ llibres]

Ramon Arnabat i Mata. *La revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*. Eumo ed. Vic, 2001.

Per a la historiografia convencional, el segle XIX peninsular és una successió, més o menys desordenada, de biennis, trienis, sexennis i dècades: un desgavell de constitucions que es circumscriu a la *villa y corte* i que és protagonitzat, a tot estimar, per mig centenar de persones. L'obra de Ramon Arnabat, Premi Jaume Vicens Vives 2001 de l'Institut d'Estudis Catalans, valora la importància del Trienni Liberal com a revolució enderrocada des de l'exterior, superant la imatge de "revolució fallida", i descriu la divisió del Principat entre liberals i realistes i les causes.

Donald G. Murray i d'altres. *El Consell de Mallorca*. Edició del Consell de Mallorca, Palma, 2001.

Coordinat per Margalida Tur, aquest llibre aporta una novetat, com és la divulgació fotogràfica de la història d'una institució, en aquest cas del Consell de Mallorca. El fotògraf Donald G. Murray va ser encarregat de crear un volum d'imatges que recorre l'edifici del Consell i, així, la seva història, per apropar-lo al ciutadà. Es tracta, doncs, d'un llibre bàsicament fotogràfic amb una intencionalitat didàctica. El fotògraf va dedicar

un any de feina a la tasca. La coordinadora del projecte, Margalida Tur, destaca l'aportació novedosa del llibre atès que unifica a través de les imatges de l'edifici el recorregut històric de Mallorca que simbolitza el Consell. En aquest sentit, Tur considera l'obra com una "síntesi" i destaca que "fins el moment no existia un llibre que parlàs de tots aquests aspectes". L'exemplar efectua un recorregut cronològic i històric a partir de sales, estàtues, quadres, racons, mobles, peces d'orfebreria, escuts esculpits en pedra i una gran quantitat de recursos gràfics.

Joaquim Albareda. *Catalunya en un conflicte europeu. Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes*. Generalitat de Catalunya - Edicions 62. Barcelona, 2001

L'autor d'*Els catalans i Felip V. De la conspiració a la revolta (1700-1705)* (ed. Vicens Vives, 1993) i de *La Guerra de Successió i l'Onze de Setembre* (ed. Empúries, 2000) acaba de publicar aquest treball, que constitueix una síntesi completa i actualitzada sobre el període. Destaquen les referències al paper de les diverses potències en el conflicte i a l'actuació internacional dels representants de Catalunya, fruit de diverses recerques en arxius europeus. L'obra recull també una àmplia recerca fotogràfica, que enriqueix la iconografia clàssica sobre la guerra.

DE

Els consolsats de la Mediterrània

A la Llotja de Mar de Barcelona, organitzada per la Cambra de Comerç, s'ha reunit una petita exposició al voltant del *Llibre del Consolat de Mar* i de la institució que a l'edat mitjana regia les causes mercantils marítimes tant a València com a Barcelona, Mallorca o Perpinyà. Més endavant, al llarg dels segles XIV i XV altres poblacions en què el mercadeig era prou important, com Tortosa, Girona o Sant Feliu de Guíxols, també van crear consolsats.

En el segle XIII apareixen els consolsats d'ultramar, que obeïen a la necessitat de regular la navegació a terres llunyanes. Aquestes institucions són avui dia un model del passat i també pretext per estudiar la Mediterrània en l'època gòtica.

L'exposició que comento ha volgut posar l'accent en el *Llibre del Consolat de Mar*, recopilació de textos relacionats amb l'activitat marítima i comercial, en els deu manuscrits que se'n conserven i en les seves successives edicions, des de la primera impresa a Tarragona o a Barcelona el 1484-1485. A més de la insti-

tució i el llibre, l'exposició evoca breument l'ambient marítim del període sobretot a través de la cartografia i de la tipologia de les naus medievals, vaixells de rem i vaixells de vela. Els facsímils de Portolans resumeixen l'imaginari col·lectiu del moment enfront del coneixement que es tenia de l'univers; la Terra dividida en tres continents: Àsia, Europa i Àfrica, i l'aigua del mar que envolta l'univers físic habitat.

És una exposició modesta però acurada acompanyada d'un catàleg de bona pedagogia que ha patit una mica del defecte de confidencialitat, accentuada ara per les obres de rehabilitació i restauració de l'edifici de la Llotja de Mar de Barcelona. Discreta però precisa, aquesta mostra hauria de permetre una obertura tan geogràfica com artística, històrica i econòmica, cap a una visió mediterrània de l'època gòtica; l'espai mediterrani que va servir de nexa particularment en aquest moment entre pobles i cultures. Un període de gran creació artística, d'interculturalitat, d'expansió mediterrània de Catalunya, però també, al voltant del Mediterrani i dels seus principals ports de mar, de relació intercultural. Entre el món àrab i el cristià hi havia no solament relacions comercials o guerres i enfrontaments, sinó també una admiració i un respecte que feia somiar l'ima-

ginari col·lectiu occidental. La ciutat islàmica, amb el seu urbanisme i la manera de viure, era objecte dels somnis més diversos, complementat amb allò que les corts occidentals anomenaven les "meravelles d'orient".

Cal recordar que l'època dels consolsats de mar és encara hereva de l'ideal de croada, viu en contacte amb el món bizantí, i comprèn civilitzacions tan peculiars com la de Venècia.

Potser aquesta pluralitat és la que manca una mica a l'exposició, centrada més directament en una realitat catalana, valenciana o balear, que no s'entendria sense copsar la influència vinguda fins aquí dels contactes amb els nous mercats exteriors, la navegació llunyana i els botins de guerra. És el gran moment de l'art gòtic, d'un gòtic mediterrani, del qual la Llotja de València, més encara que la mateixa de Barcelona, dona un testimoni universal.

Xavier Barral i Altet

L'Occitània medieval, a la xarxa

Si volem fer un acostament general a la llengua, la geografia, la música, la literatura i el turisme d'Occitània, podem adreçar-nos al portal OccitaNet: <http://www.chez.com/occitanet/index.htm>

En aquest sentit, també val la pena visitar <http://www.geocities.com/Athens/7156/>, una pàgina en occità en què, sota la benvinguda "Planvenguts sul siti de Guilhem IX", ens aproximarem al fenomen dels trobadors, amb textos i una història de la llengua occitana i del país.

Per saber-ho tot dels trobadors occitans: <http://www.agntv.com/aura/personatges/trobadors/default.htm> on viatjarem a l'edat mitjana per conèixer personatges com Guillem de Berguedà i Guillem de Cabestany.

Jesús Castillo

L'adéu de Lucrècia Borja

Era el gener de 1502 quan Lucrècia Borja es trobava amb son pare, el papa Alexandre VI (Roderic de Borja). A la cambra del Vaticà, el papa i sa filla, Lucrècia, estaven acompanyats per Cèsar Borja, també fill d'Alexandre VI, i Vannozza, la dona que durant molts anys havia acompanyat Roderic com a companya sentimental i sexual. Una relació, la del papa amb la seva amant, que aleshores era perfectament normal, reconeguda, respectada i habitual entre cardenals i papes.

El motiu de la trobada era el comiat entre pare i filla, atès que Lucrècia havia de partir cap a Ferrara, on son pare li havia trobat, per tercera vegada, un espòs que fos útil als interessos de la poderosa família Borja. El comiat és un repàs a les seves vides, incloses les rancúnies, venjances, tensions, ambicions i justificacions de cadascun.

Aquesta escena, perfectament documentada, és la que va servir a Joan Francesc Mira per a escriure el text de la

cantata *L'adéu de Lucrècia Borja*, que s'estrenà el passat febrer al Palau de la Música de València. I sobre aquesta lletra és la que Carles Santos ha realitzat l'òpera que porta el mateix nom i que s'estrenà recentment en el Teatre Lliure de Barcelona.

Tant en la versió de concert com d'òpera, *L'adéu de Lucrècia Borja* acosta l'espectador (que si vol, naturalment, té el llibre de Joan Francesc Mira per endinsar-se en el món borgià) a un apassionant moment històric protagonitzat per la poderosíssima família valenciana dels Borja. Una excel·lent oportunitat per entendre una mica més un passat en el qual les relacions sentimentals, sexuals, polítiques, socials, humanes... eren prou diferents –si més no a les clares– del que ho són avui. I, sobretot, és, aquest *adéu* de Lucrècia Borja una fabulosa oportunitat per entendre i acostar-se a unes de les famílies valencianes més poderoses de la història. En paraules de Carles Santos: “La dels Borja és una de les històries més captivadores i excitants del món. Els valencians hem d'estar-ne orgulloso...”

M. P. F.

[+]

600 anys de l'Hospital de la Santa Creu

L'Hospital de la Santa Creu de Barcelona va ser creat el 1401. La seva història permet resseguir l'evolució de la medicina i de l'assistència social al llarg d'aquests sis segles. També permet mesurar el creixement demogràfic de la ciutat i l'evolució d'estils artístics –des de l'edifici gòtic dels segles XV-XVI fins al complex modernista de Lluís Domènech i Montaner, construït entre 1911 i 1928. Ara, “L'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de la Ciutat de Barcelona. 600 anys”, al Museu d'Història de la Ciutat, aplega 225 objectes relacionats amb la història de la institució. Fins al 10 de febrer.

Icones russes

La seu de la Fundació Caixa de Catalunya, a la Pedrera, hostatja aquests dies l'exposició “Icones russes de la Galeria Tretiakov”. En total, es poden veure 52 peces datades entre els segles XIV i XVII. L'exposició ens fa reflexionar sobre l'espiritualitat ortodoxa i sobre els trets específics que van caracteritzar aquest gènere artístic, aparentment codificat, en el procés de formació nacional de Rússia. A Barcelona fins al 17 de febrer.

De la terra a la imatge

El Museu Nacional Arqueològic de Tarragona presenta, fins el 31 de març de 2002, “De la terra a la imatge”, una exposició basada en la secció grega del Musée Saint-Raymond de Tolosa, que inclou essencialment ceràmiques, terra-cuita i monedes. Les obres presentades se situen entre el segle VII aC i el segle II dC. Corresponen als períodes tradicionals de l'art grec –arcaic, clàssic i hel·lenístic– i al principi del període romà, ja que la dominació romana no posà fi a aquest art, sinó que el perpetuà, com es pot comprovar en diverses peces procedents de Tàrraco i que són còpies d'originals grecs.

EL TEMPS

JAUME III

per Gabriel Ensenyat

L'esdevenir, convuls, accidentat i, finalment, tràgic, que esperava Jaume III ja es posà de manifest, una mena de premonició, tot just amb el seu naixement, esdevingut a Catània (Sicília) el 1315. La mare, Isabel de Sabran, de la casa reial de Xipre, moria després d'infantar el fill. I son pare, l'excèntric i impetuós Ferran de Mallorca (aquell qui un dia fou cap de la tropa almogàver en terres orientals), periclità mentre defensava drets del seu fill a Morea (Peloponès). El nadó, desemparat, fou portat per Ramon Muntaner de Sicília a Perpinyà, perquè se'n fes càrrec l'àvia Esclarmonda, vídua de Jaume II de Mallorca. El viatge és recontat amb delicia pel cronista, el qual cercà per al nounat una experimentada mainadera que "havia haüts vint-e-dos infants" i, a més de la dida que l'alletava, "jo n'ha-

"Al caràcter enèrgic de Pere el Cerimoniós, Jaume III n'hi oposà un de no menys vigorós, però d'una manca d'habilitat política esfereïdora, que el portà a l'aïllament respecte del seu aliat tradicional, França, i a la guerra oberta amb Pere"

guí d'altres dues (..) per ço que si la una fallia, que les altres fossen aparellades". Sens dubte, Muntaner era un home diligent i previsor.

La mort del rei Sanxo de Mallorca, el 1324, sense descendència legítima, convertí l'infant Jaume en l'únic possible candidat de la casa reial mallorquina a la corona, car els altres dos germans vius del difunt rei, Jaume i Felip, havien ingressat en l'orde de Sant Francesc. Precisament l'últim hagué de tenir cura de la regència, fins a la majoria d'edat de Jaume III, que s'esdevingué cap a 1330. Oncle i nebot, tanmateix, no s'entengueren mai, a causa del tarannà rigorista de Felip, membre actiu dels franciscans espirituals, acèrrims defensors de la pobresa evangèlica, caràcter ben allunyat del que manifestà el rei mallorquí.

La trajectòria d'aquest al front de la Corona de Mallorca presenta dues etapes clarament diferenciades en funció de les relacions amb la corona "gran", la catalanoaragonesa. Fins a la pujada al tron de Pere el Cerimoniós, el 1336, aquestes són tranquil·les i pacífiques. Quan coincideixen els dos monarques, comencen a trontollar. A banda de tot un seguit de causes conjunturals i estructurals que impel·liren totes dues corones a les hostilitats, el temperament d'ambdós reis hi tengué a veure. Al caràcter enèrgic del Cerimoniós, Jaume III n'hi oposà un de no menys vigorós però alhora d'una manca d'habilitat política esfereïdora, que el portà a l'aïllament respecte del seu aliat tradicional, França, i a la guerra oberta amb Pere. Aquest no desaprovà l'avinentesa per actuar contra Jaume III, primer per via legal (a través d'un procés en què les acusacions no eren tan gratuïtes com sovint s'ha dit), i, després, per via militar. Jaume III es trobà tan sol que fins i tot la seva esposa Constança, germana del Cerimoniós, va fer costat al germà. El resultat: l'ocupació, fàcil, del regne mallorquí (1343) i, amb una mica més de resistència, del Rosselló (1343-44). L'intent final de Jaume III de reconquerir Mallorca (1349) no féu més que conduir-lo, a ell, a la tomba, i el seu fill Jaume a una captivitat inhumana.